

Theo Knippenbergs

Bulkboek[®]

DIGITAAL

literaire klassieken - reeks 20e eeuw

Neel Doff

Hongersymfonie

Neel Doff

Hongersymfonie

INHOUD

Inleiding – 3	Het roosje – 55
Weet ik veel – 6	‘Mijn dochter, meneer Cabanel’ – 59
Palingkoppen en vellen – 7	Derde uittocht – 63
Trommelen op de Beurs – 9	Hongersymfonie – 67
De hinkpink – 13	Hoer – 69
De overstroming – 17	Tippelen – 73
De erwtensoep – 21	Windekelken – 78
Als wij rijk waren – 23	Hein heeft een meisje – 82
Feestdagen – 25	Schildersmodel – 85
Uit huis gegooid – 26	Eitel – 90
Uit logeren – 30	Inlichtingen jagen – 97
Loopkind – 37	Dat was afgesproken – 101
Zingen kun je niet leren – 41	De vroux is gevaarlijk – 106
Bij de hoedenmaakster – 44	De zaak van de mensheid – 113
Het meisjespensionaat – 48	Epiloog: ‘Die sterven van de honger’ – 117
Een groot meisje – 52	
‘Het gaat maar om één ding’ – 53	

COLOFON

Hongersymfonie is eerder uitgebracht als bulkboek in 1974 en 2009.

Deze selectie is samengesteld uit de drie in 1974 leverbare verhalenbundels.

© 1970-1984 Wim Zaal & Meulenhoff Nederland bv.

Dit bulkboek is vormgegeven door Natascha Frensch (www.natascha-frensch.nl) en samengesteld door
Theo Knippenberg voor BruutTAAL Educatieve Uitgeverij (bulkboek@bruuttaal.eu)

Neel Doff

Van pauperkind tot wereldberoemd schrijfster

Neel Doff (1858-1942) begon pas na haar vijftigste te schrijven.

En haar werk werd meteen een internationaal succes. Haar werk werd vertaald en in veel landen uitgebracht. Ze werd zelfs genomineerd voor de Nobelprijs. Voor een Nederlands meisje was dat een enorme prestatie. En helemaal voor een meisje dat in verschrikkelijke armoede is opgegroeid.

Hongersymfonie

In de 19e Eeuw waren veel mensen in Nederland en België straatarm. En uitkeringen of de Bijstand bestonden nog niet.

Sociaal bewogen schrijvers protesteerden daartegen. Bijvoorbeeld J.J. Cremer, die met zijn boek *Fabriekskinderen* een einde wilde maken aan kinderarbeid. Of Herman Heijermans die in toneelstukken als *Op hoop van zegen* liet zien hoe het proletariaat door de rijke klasse werd uitgebuit (*de vis wordt duur betaald*). Maar het grote verschil tussen deze auteurs en Neel Doff is, dat zij *Hongersymfonie* uit eigen ervaring schreef. Terwijl de verhalen van deze andere auteurs verzonnen waren, zijn de verhalen van Neel Doff waar gebeurd.

Nooit de hoop opgeven

Als klein meisje verhuist Neel Doff uit het Limburgse dorpje Buggenum naar Amsterdam, waar haar vader werk vindt als koetsier. Maar haar vader is een alcoholist. Het weinige wat hij verdient, gaat op aan drank. Dagenlang is er geen geld voor eten voor de kinderen. En er is nooit geld om de huur op tijd te betalen, dus het hele gezin wordt voortdurend op straat gezet, terwijl het vriest of sneeuwt, en ze wonen in raamloze kelders die overstromen als het regent. Neeltje wordt al heel jong misbruikt door volwassenen. Maar ze geeft nooit het vertrouwen in zichzelf op. Ze blijft geloven in zichzelf, en in een beter leven.

Als schildersmodel in steenkoude ateliers overleeft ze. En ze ontwikkelt zichzelf, blijft lezen, en gaat uiteindelijk schrijven.

Nooit meer armoede

Neel Doff werd wereldberoemd met haar verhalen. Maar daar was ze zelf niet op uit. Het enige dat ze wilde was 'nooit meer arm te zijn'. En dat doel heeft ze bereikt. En ze heeft ons daarmee een reeks verhalen nagelaten die nog steeds 'lezen als een trein', die ontroeren, en die de lezer ook in deze nieuwe crisistijd voorhouden dat je altijd naar boven kunt komen, zelfs uit de zwaarste ellende, als je jezelf er niet door omlaag laat trekken.

Theo Knippenberg

Links op Google Street View

We weten van veel gebeurtenissen uit de verhalen van Neel Doff precies waar ze gebeurd zijn. Je kunt hier op Google Street View een paar van die plekken bezoeken.

Als je hier klikt sta je in de Utrechtsedwarsstraat in Amsterdam, tegenover nummer 30. Dit is het huis waarin Neel woonde toen haar hondje verdronk in 'De overstroming'. Al kun je vanaf de straat niet de kelder zien waarin ze toen woonden, want die had geen ramen.

Als je hier klikt sta je op de Haarlemmerdijk in Amsterdam voor nummer 13. Hier crepeerde de familie Doff van de honger. En ja, nu zit dit huis boordevol met eten. Het is nu een Albert Heijn.

En hier sta je in de Damstraat 28, nu een Argentijns steak house. Vroeger was dit de hoedenwinkel waar de mooie 14-jarige Neeltje door haar baas werd verkracht ('Het Roosje'). De dader was de hoedenmaker Gerardus Johannes Wilhelmus Beddinck, hij is er nooit voor veroordeeld.

George Hendrik Breitner (1857 - 1923)

Weet ik veel

Ik speelde alleen op straat toen Tom, de hond van de burens, op mij toe kwam en links en rechts langs mij heenstreek. Hij sprong overeind, sloeg de voorpoten om mijn lichaam en met de tong uit de bek omhelsde hij me, onderwijl schokbewegingen makend.

'Tom, houd je zoveel van me?' zei ik, 'je neemt me compleet in je armen! En ik ben ook gek op jou hoor, Tommie, je bent altijd lief voor me.' Ik drukte mijn gezicht tegen zijn snuit. Hij likte me en drong steeds dichterbij op mij aan. Een vrouw gaf Tom een trap en hij liet mij los...

Waarom doet zo'n vrouw dat? Tom houdt van me, elke keer als hij me ziet is hij blij, en ik ook.

Ik ging in onze stoep liggen. Tom kwam weer op mij af en knuffelde zich tegen mij aan; ik nam zijn grote kop in mijn armen en drukte hem tegen mijn borst. Maar plotseling sprong hij brullend weg - mijn vader had hem met de zweep geslagen. Tegen de vrouw die Tom had weggejaagd, zei hij: 'Het kind zit de hele dag met onze teef te spelen, die loops is; het beest ruikt dat natuurlijk.'

Ze begonnen te lachen en ik moest van vader naar boven komen. Wat gemeen! Vader wil ook al niet dat Tom mij in zijn poten neemt en likt! Van hem mogen wij elkaar ook al niet aanhalen! En waaróm niet? Moeder en hij hebben geen tijd om 's lief voor mij te zijn, nooit en te nimmer zullen ze mij eens in hun armen nemen. Mag dan niemand van mij houden, mag dan niemand een beetje met me vrijen? Ik zou zo graag eens een hele dag lang bij vader of moeder op schoot zitten, maar moeder loopt altijd met de baby en vader gaat meteen slapen als hij thuiskomt, dus niemand knuffelt me ooit...

Ik kroop weg in een hoekje, met mijn gezicht tegen de muur, mijn armen in de hoogte en de handen samengebald tegen 't steen aan, en begon onbedaarlijk te huilen.

'Waarom zit ze nu weer te gieren?' vroeg vader.

'Weet ik veel,' antwoordde moeder, 'weet ze zélf veel? Ze grient om te gieren.'

En ze lieten me gieren.

Jozef Israëls (1824 – 1911)

Palingkoppen en vellen

's Zaterdagsavonds als vader uitbetaald werd, gingen mijn moeder en oudste zus hem afhalen en onderweg kochten ze dan lekkere hapjes voor bij het brood. Ik paste ondertussen op het huis en de kleintjes, die al in bed waren gestopt.

Wij woonden toen in een kelder op de Haarlemmerdijk.

Als mijn moeder en zuster de deur uit waren, ging ik op de treetjes zitten die naar de straat voerden en keek naar de mensen die voorbijkwamen. Ik zag ze van onder af; ik lag met mijn hoofd en armen op de bovenplank van de goot, die in de Hollandse steden langs de huizen liep. Nu en dan ging ik naar beneden om een van de kleintjes, die was beginnen te huilen, de speen opnieuw in de mond te steken, en dan nam ik mijn plaatsje weer in.

Veel voorbijgangers waren er niet meer. En iedere keer als de nachtwaker langs kwam, roepend hoe laat het was en zwaaiend met zijn ratel waar ik doodsangsten bij uitstond, kroop ik de kelder binnen; als hij goed en wel voorbij was, ging ik weer zitten.

Ik kreeg slaap, maar het geroep van de vrouw met gerookte paling, dat ik uit de verte hoorde, deed mij steeds wakker schrikken en gaf mij hoop dat mijn ouders, als ze terugkwamen, gerookte paling of zure haring of misschien wel braadworstjes mee zouden brengen. Maar tenslotte won de moeheid het en sukkelde ik op de stoep in slaap. De nachtwaker droeg mij de kelder binnen, waar hij me tussen de andere kinderen neerlegde op het bed, of wat daarvoor doorging.

Mijn ouders hadden als stelregel dat slapen net zo goed is als eten. De volgende dag vonden mijn broertjes, zusjes en ik de koppen en vellen van de gerookte paling of zure haring, de restjes van de vreetpartij van de vorige avond. En die aten wij dan bij ons brood.

Trommelen op de Beurs

Ik was tien, Naatje vijf. Wij liepen op het Damrak te spijbelen en gingen er de lege stroopvaten langs, waar wij de restjes met onze vingers uitveegden. Plots viel het mij op dat veel vrouwen met kinderen, in hun goede kleren, de richting van de Dam uit gingen. 'Naatje, vandaag is vast de Beurs open...'

George Hendrik Breitner (1857 - 1923)

Sinds lang bestond een gewoonte dat de Amsterdamse kinderen op bepaalde dagen in het jaar in de Beurs mochten spelen en trommelen, maar wij hadden dat nooit zelf meegemaakt.

Wij volgden de stroom en jawel, die hield stil bij een van de kleine zijdeuren van de Beurs. Toen de deur openging glipten wij met de anderen naar boven en belandden in een hele grote zaal. Bijna alle kinderen waren met hun moeder of met de meid en hadden speelgoed bij zich. In rijen van vier of vijf breed liepen zij achter elkaar over de galerijtjes die aan weerszij van de zaal lagen. Sommigen droegen molentjes van rood-wit-blauw stijf sitspapier op een stokje, met in het midden een oranje strik; anderen sloegen op blikken trommeltjes of hadden ratels in de hand, en droegen papieren steken. De meisjes liepen trots met houten poppen tegen zich aangedrukt en de jongetjes bliezen op toeters van blik.

Naatje en ik, blootshoofds, ongewassen, in lompen en volgekliederd met stroop, hadden niets. Wij volgden de rij gretig en probeerden met de kinderen te praten om hun rateltje te lenen, want wij wilden ook wel rrarrará maken. Ik vroeg een meisje even haar pop te mogen vasthouden omdat ik de mijne zogenaamd vergeten had, maar niemand wilde ons aan z'n speelgoed laten komen. Na een paar rondjes verlieten we de rij; we zeiden niets meer en keken alleen maar hoe die jongens en meisjes langsgingen, stralend van plezier dat ze daar met hun mooie speeltjes mochten rondkuieren. Maar weggaan wilden we niet. Er waren ook moeders die hun kinderen boterhammen en koekjes gaven, anderen lieten ze uit popperige bekertjes melk drinken, die ze in een fles hadden meegenomen.

Naatje werd onhandelbaar en wilde niet meer voor- of achteruit; en ik, ik voelde me doodmoe en bedroefd... Uit schaamte nam ik Naatje hard bij de arm om weg te gaan, maar zij begon te huilen en te stampvoeten. Het lukte mij alleen haar mee te krijgen door haar een molentje te beloven voor de volgende week maandag, als er nog kermis was.

Op de Nieuwendijk bekeken wij het mooie speelgoed

in de uitstalkasten, maar het zei ons niet veel: het waren spoorwegen van gelakt metaal, tollers zo groot als theepotten, poppen als kinderen van drie, met echt haar en ogen die nogal eng open en dicht gingen, en vergulde kinderserviesjes. Nee, daar zouden we toch nooit mee kunnen spelen, je zou daar ik weet niet hoeveel guldens voor moeten betalen, en vader verdiende er maar drie in de week...

Op de Haarlemmerdijk klommen wij het stoepje van 't speelgoedkeldertje af, en dáár bloeiden we pas op, bij de beschilderde houten poppetjes, doosjes kralen van allerlei kleur, geverfde kindertoeters, ratels en aardewerk serviesjes met groen glazuur.

'Naatje, Naatje, moet je kijken!'

Naatje bleef stom en stokstijf staan en wees hardnekkig op een rateltje en een molentje van papier.

Er stond ook een doos vol in hout gesneden poppetjes, die maar twee cent kostten. Ik nam mij voor om maandag zo'n poppetje te hebben, hoe dan ook, want ik was vastbesloten om de laatste maandag van de kermis naar de Beurs te gaan, ik met een pop en Naatje met haar ratel. 'Ik zal er een hele lange jurk voor maken, dan zien ze niet dat het maar zo'n kleine is.'

Ik had een week de tijd. Als moeder mij boodschappen liet doen en er bij het wisselgeld een losse cent zat, drukte ik die achterover, of als ik er een op de tafel of de kast zag liggen, griste ik die weg. Ik verborg ze op een plankje aan de binnenkant van de grote houten schoorsteenmantel. Vier had ik er nodig, twee voor het molentje en twee voor de pop. Die voor de pop had ik al gauw bij elkaar. Ik kleette haar in een sleepjurk, gemaakt van een vod, en zette haar een hoedje op van karton bespannen met tule, afkomstig van een muts van moeder, en opgesierd met een kippeveer waar ik wat hoekjes uit geknipt had - een Tudorkapje heette dat. Naatje zette ik papillotten in; mijn eigen natuurlijke krullen wies ik weg met water en draaide mijn haar daarna in allemaal vlechtjes om het 'op z'n Engels' te hebben.

's Maandags deden we of we gewoon naar school gingen:

ik met mijn haardos over de rug waaierend en met m'n witte voorschoot dat ik 's zondags niet had vuil gemaakt, en Naatje met haar bruine haar in krullen. Maar zodra we de brug over waren, haalde ik mijn pop vanonder mijn rok tevoorschijn en stapten wij de speelgoedkelder in om het molentje te kopen. We waren klaar voor de Beurs!

O, de vreugde, de trots, de koude rillingen die door ons heengingen toen we de zaal binnenstapten, waar wij ditmaal net zo waren als de anderen: ik, die mijn pop met twee vingers en de duim vastklemde en haar sleep over mijn hand gedrapeerd had, en Naatje die haar molentje liet draaien. We werden niet langer met argwaan bekeken en de kinderen lieten ons hun speelgoed even vasthouden in ruil voor het onze. Er was zelfs een mevrouw die ons een half krentenbolletje gaf omdat wij met haar kleine jongetje speelden. We waren helemaal verrukt dat wij nu eens geen afkeer wekten, maar op voet van gelijkheid stonden en zelfs bewonderd werden, want ze bewonderden ons haar, waar ik al mijn kunst aan ten koste had gelegd. Wij bleven tot de Beurs gesloten werd; toen gingen wij terug over de Nieuwendijk met het kleutertje tussen ons in, terwijl de moeder achter ons liep. Bij de Haarlemmerbrug gingen zij een andere kant op; ze zei dat we lieve kinderen waren.

Sinds die tijd zorgde ik ervoor dat er altijd een paar centen op mijn geheime plankje lagen, niet alleen voor speelgoed, maar ook voor het kaftpapier van mijn schoolboeken dat nogal eens vernieuwd moest worden. Moeder kon me niet altijd de cent geven, die een vel papier kostte, en als de kaft vies was trok de meester mij aan de oren en sloeg me met de liniaal op mijn vingers, die ik uitgestrekt vóór hem moest houden.

De hinkepink

Vincent van Gogh (1853-1890)

‘Vader komt maar niet thuis, hij zal de helft van z’n geld wel weer zitten verdrinken. Ik kan echt niet naar hem op zoek gaan, Klaasje zit nog altijd met die buikpijn; ga jij es kijken, Keetje, of je hem niet vindt bij de Drie Druifjes, of bij de hinkepink, of ergens anders.’

Ik erop uit. Bij alle caf ramen probeerde ik eerst door de spleten van de gordijnen te loeren en daarna luisterde ik of ik vader soms hoorde zingen, want hij had een vrolijke dronk, vader. Bij de hinkepink hoorde ik zijn stem, nogal opgewonden:

‘Mijn paarden zijn me zoveel als kinderen! Ze zijn goed, verstandig, en ik zal je zeggen: om me in hun box een plaatsje te geven om uit te rusten, gaan ze expres een beetje opzij.’

Hij had ‘m om, maar was niet echt dronken. Ik deed de deur op een kier en keek eerst hoe ik ontvangen zou worden.

‘Ha, Poeske,’ riep hij zodra hij me zag, ‘je komt me halen, kind, kom maar binnen.’

Ik ging binnen. Meteen deed het mij weldadig en behaaglijk aan; het was er warm en licht, de planken vloer was met wit zand bestrooid en op de toonbank stonden ketels met koffie, thee en chocola te dampen. De hinkepink, met haar gesteven muts, haar witte jak en zwarte rok waarover een wit schort, droeg haar juwelen van goudfiligraan en haar ketting van granaat, die ze alleen op zaterdagavond, zondag en maandag opdeed. Ze glimlachte naar me:

‘Ach, die kleine meid, ze komt haar vader opzoeken! Een kop chocola voor de jongejuffrouw! Wat heeft ze een mooie haren, Dirk, zo’n meisje doet je eer aan!’

Vader had me op schoot genomen.

‘Kijk eens, je chocola!’

Trekkend met haar been bracht de hinkepink een kop chocola waar de damp afsloeg, met een biskwietje.

‘Nou, de merrie had een gezwel aan d’r been, en de dierenarts beweerde dat het een bloeduitstorting was en liet het met allerlei zalfjes insmeren. Maar nee hoor, het hielp niks. Overdag, als het dier werkte, kon het helemaal niets bijzonders oplopen; toen ben ik een nacht bij haar gebleven, en jawel, ze rustte precies met die plek op haar hoefijzer. Ik heb bij de zadelmaker een stevig kussentje met een riem besteld en dat deed ik ‘s avonds om de hoef. Na drie dagen was er niks meer te zien. Om de dieren te leren kennen moet je ze goed waarnemen, dan leer je ze net zo goed begrijpen als je kinderen. Leen, nog een bittertje!’

Hij liet me proeven. En omdat ik mijn kop chocola al leeg had en alles mij hier verrukkelijk aandeed, proefde ik terwijl vader zat te praten nóg eens aan het glas.

Hè, wat is het hier lekker! Tegen vader aangeknuffeld zie ik alles heen en weer deinen, maar mooi dat het is, en de zingende mensen en de hinkepink zijn mijn vrienden. Hoor, daar zingt vader ook, niemand heeft een stem als de zijne. En dan ga ik ook zingen: Wilhelmus van Nassouwe...

‘Nee, dat niet,’ zegt vader, en hij zet in: ‘In ‘t groene dal, in ‘t stille dal, waar kleine bloempjes bloeien...’

Met heel hoge stem neem ik het over.

‘Hoor eens, wat een nachtegaaltje; die heeft een fortuin in haar strot.’

De een na de ander waren de klanten vertrokken, meegetroond door hun vrouwen.

‘Dirk,’ zei de hinkepink, ‘ik geloof dat je er goed aan doet om met de kleine naar huis te gaan, en loop niet te dicht langs de wallekant.’

‘Goed, Leentje, goed. Kom, Poeske!’

Wij gingen naar buiten. Ik gaf vader een hand. Het was beginnen te sneeuwen en opeens liet ik hem los en maakte sneeuwballen om hem ermee te bekogelen. Hij begon te lachen als een gek, zich op de dijen slaand: ‘Wacht maar, schoffie!’ En toen begon hij op zijn beurt te gooien tot mijn oren ervan tuitten. We lachten dat het schaterde en maakten een grote omweg, elkaar in de sneeuw achtervolgend. Ik trok ergens belletje en we gingen ervan door alsof het oudje dat daar woonde ons achternazat.

Toen walste ik naar hem toe. Hij greep me onder de armen en begon fluitend met mij te dansen: hij liet me pirouetten draaien onder zijn arm door, met onze vingertoppen tegen elkaar. Dan liet hij me los en walste ik voor hem uit terwijl hij me, steeds nog fluitend, volgde en zelf ook danspassen maakte. En zo zwierden we door, tot achter in het slop, voor onze deur. Ik hief de klink op: de kaars was op, het vuur uit. Moeder, nog altijd bezig met het huilende Klaasje, ging woedend vóór ons staan, schreeuwend van kwaadheid en mij trappen verkopend. Vader en ik zeiden niets meer, helemaal ademloos door dat geweld. Ik kroop vlug in het stro,

bij de kinderen, en vond het misselijk dat je nooit eens plezier mocht hebben. Vader speelt bijna nooit meer met ons en áls hij het doet, nou, dat zie je... Als ik groot ben, ga ik ook zo gauw ik kan naar een café: daar is het warm, licht en gezellig, en hier...

Vader was heel gauw in bed gestapt en ik zag moeder, met griezelig vertrokken gezicht, koortsachtig zijn zakken legen.

De overstroming

Wij woonden in een kelder aan de Utrechtsedwarsstraat. Het was nacht. Hein en ik lagen met twee van de andere kinderen op onze strozak op de grond. Wij waren op onze buik gaan liggen, ons gezicht in het kussen gedrukt.

‘Ik zie cirkels,’ zei Hein, ‘ze gaan heen en weer, eerst worden ze groot en dan weer kleiner; ze zijn geel, groen en paars; het lijkt wel of er een lamp achter brandt, zo licht zijn ze...’

‘De mijne zijn rood, blauw en oranje,’ zei ik. ‘Ze worden almaar groter, zo groot als de kamer, en ze draaien heel vlug in de rondte... o, nu veranderen ze, er zijn er nu heel veel, klein en in allerhand kleuren, en dan zijn er nog een heleboel piepkleine lichtjes die met ze meedraaien. Mooi is dat, joh, mooi...! en wat zie jij nu?’

Hein antwoordde niet meer, hij was in slaap gevallen.

Ik hield mijn gezicht nog even in het kussen, maar ik kreeg het kriebelig door de warmte van de lichamen en het bed, en door de vlooiën. Ik ging overeind zitten. Het was donker in ons hol; allen door het venstertje van de kachel en het deksel ervan dat iets omhoogstond, kwam wat licht naar buiten. De grote schoenen van vader, die midden op tafel stonden, leken in het donker heel verschrikkelijk. Mijn broertjes en zusjes waren allemaal in slaap; Hein had ons hondje in zijn armen en de kat had zich tegen Dirk aangenesteld. De deuren van de bedstee waar mijn ouders met de baby in sliepen stonden open; het schijnsel van de kachel gleed over het gezicht van moeder dat in de lichte rand van haar nachtmuts zo mager was, zó mager... ik werd er bang van, maar het luide geronk van vader stelde me weer gerust.

Ik ging liggen. Maar rust kon ik niet vinden, ik woelde en huiverde en het leek wel of de strozak nat werd.

‘Moeder! moeder!’

‘Ja, wat is er?’

‘Ik geloof dat Dirk geplast heeft, het bed is kletsnat, ‘t brandt aan mijn vel.’

‘Wat kan ik daaraan doen? Ga slapen en laat me met rust.’

Ik ging weer liggen. Ik probeerde opnieuw de lichte cirkels voor mijn ogen te krijgen, die me afleidden in de nachten dat ik koorts had of niet slapen kon, maar het lukte niet, ik zakte af naar een toestand van onrust en angst. Mijn ogen durfde ik niet opendoen, ik hoorde onder de meubels geritsel en geruis, en verbijsterd wachtte ik af.

Opeens sprong toen de kat op tafel. Het dier en de schoenen leken mij zo abnormaal groot, van mijn plaats af, dat ze wel drie kwaadaardige monsters schenen...

En intussen werd de strozak maar natter. In pure angst begon ik om mij heen te slaan en mijn hand, die het vlondertje in de kelder raakte, maakte water aan het klotsen.

‘Moeder! moeder, er staat water in de kelder!’

‘Wat - water?’

‘Ja, zég ik toch, we zitten in het water!’

Alle kinderen begonnen te schreeuwen; het water dat totnogtoe alleen maar binnengesiepeld was, leek nu volop binnen te stromen. Vader sprong uit bed en vloekte vreselijk omdat hij met zijn voeten in het nat stond. Hij tilde ons allemaal in de bedstee waar we zo goed als we konden een plaatsje zochten: Dirk aan de voeten van moeder en ik aan die van vader. Een van zijn voeten hield ik in mijn armen om me veiliger te voelen, en zo sliepen we in.

Ik werd wakker door het kabaal dat vader in de ochtend maakte: gebogen staande om zijn hoofd niet te stoten tegen de balken van de zoldering, was hij bezig houtblokken te plaatsen en daar planken overheen te leggen, zodat wij tenminste konden lopen door onze kelder, waar het water tot boven de plint was gestegen.

Toen we waren opgestaan, bleek de hele straat in opschudding te wezen, want door de overstroming stonden alle kelders blank en hoewel dat voor de bewoners niets nieuws meer was, krioelden ze overal rond om te zien hoe hoog het water stond en hoe men het van kelder tot kelder de baas wou worden. Moeder was te opgewonden om iets te ondernemen, ze stuurde ons niet naar school en maakte geen eten. Mina en ik

volgden haar van de ene kelder naar de andere, maar zij stuurde ons al gauw naar huis terug om op de kleintjes te letten.

Wij ploeterden een tijdje in het water rond. Toen bond Hein een touwtje aan 'n stok, bevestigde er een haakje aan dat hij van 'n haarspeld had gemaakt en zittend op een stoel begon hij in het slikwater te vissen. Dirk schoof op z'n achterste over de loopplanken en haalde met zijn handen, die blauw zagen van de kou, een nest dode muisjes op, door het water vanonder de kast vandaan gespoeld. Hij vond ook nog een halfdode rat, en almaar op z'n billetjes langs de planken schuifelend toonde hij ons vol trots het dier dat nog ademde. Toen gleed Dirk het water in; ik kon hem niet tegenhouden, hij was te zwaar... Dus ging ik op zoek naar moeder die nog langs de kelders rondtrok om er kommetjes koffie te drinken, en die met tegenzin meeding om Dirk uit het water te sjoeren.

Hein en hij begonnen te beven over hun hele lijf. Moeder stopte ze in bed, waar ze blauw van de opkomende koorts heen en weer rolden. Zelf nu ook koortsig, begon ik te huilen: moeder legde me bij de jongens, wierp wat kleren over ons heen en tegen elkaar aangedrukt lagen wij gedrieën te klappertanden. De koorts schokte door ons lijf en we rilden alsof er rijen mieren door onze aderen trokken. Zo wachtten wij op de hete koorts, die pas in de namiddag opkwam. Toen wisselde onze kleur eerst langzaam van blauw naar roze, en vervolgens naar vuurrood; wij gooiden het dek van ons af, sloegen onze armen om ons heen, duwden ons van elkaar af en spreidden de benen om wat koelte te krijgen, terwijl we hijgden van dorst. Moeder, die in haar ene hand een kaars hield om de donkere bedstee wat te verlichten, gaf ons met de andere wat water.

Tegen de avond zakte de koorts. We lagen er met z'n drieën als vodden bij, en moeder kon ons maar één sneetje zwartbrood geven om weer op krachten te komen. Sindsdien heeft de koorts jarenlang achtereen op geregelde tijden toegeslagen.

Ons hondje was verdwenen. We dachten dat hij ontkomen was. Een stank van verrotting vervulde onze kelder en werd

van dag tot dag sterker; vader en moeder meenden dat we in een of andere hoek zeker nog dode ratten zouden vinden. Toen het water was weggetrokken gingen ze op zoek en ontdekten het halfvergane lijkje van ons hondje, dat onder de bedstee was verdronken.

De erwtensoep

Moeder had vier bonnetjes gekregen, voor vier porties erwtensoep. Je moest die gaan halen. Zo goed als het kon maakten wij ons enige houten emmertje schoon dat voor alles dienst moest doen. En met een wit bord erop als deksel leek het ons heel behoorlijk. Wij hadden tot die tijd nog nooit soep gehaald en moeder zat nogal omhoog met het emmertje, dat duidelijk genoeg aantoonde waar wij heengingen. De straatjongens riepen ons na: 'Snertemmer, snertemmer!' Dus maakte moeder, om de drukke hoofdstraat te vermijden, een lange omweg door de steegjes met zeemanskroegen.

Bij het lutherse weeshuis, waar de soep werd uit gedeeld, moesten wij in de rij staan. Moeder durfde niet; zij gaf mij de emmer en bleef op een afstandje wachten. Na een poosje kwam ik terug met een emmertje vol hete snert. Het had geijzeld; ik droeg grote klompen van moeder, en moest mij met mijn vrije hand vasthouden aan de kettingen van de stoep van het weeshuis. Maar door de ijzel schoot ik onderuit, ik viel onder de kettingen door op mijn rug en de helft van de soep schoot de straat over. Ik begon te huilen; een oude man kwam mij te hulp en sjarde me overeind, grommend dat zoiets ook geen vracht was voor zo'n klein meisje. Hij stond op het punt om mijn emmertje over te nemen toen ik hem zei dat mijn moeder eraan kwam.

'Je moeder? Komt die er nou pas achter?'

En moeder stond midden op de straat maar toe te kijken, vernederd en rood aangelopen van schaamte en kwaadheid, vooral toen ik naar haar gewezen had. Toen de man mij naar haar toe bracht en zijn verbazing niet onder stoelen of banken stak, wist zij niets beters te antwoorden dan: 'Er is ook niks te beginnen met dat wicht!'

Ik was elf jaar.

Zij greep de emmer, wierp mij een woedende blik toe, en schommelend met haar weer zwangere lichaam ging zij dezelfde omweg door de hoerenstegen weer naar huis. Haar muilen klotsten zwaar door de modder. Ik volgde haar op een afstandje en wij kwamen verslagen thuis.

Tot overmaat van ramp smaakte de soep naar de emmer,
die immers voor alles gebruikt werd.

Als wij rijk waren

Op winteravonden, als wij geen vuur of licht hadden, en wij met onze lege magen maar gauw in bed kropen om het een beetje warm te krijgen, praatten wij erover wat we zouden doen als we rijk waren. Op een avond lieten zelfs mijn ouders zich zo door hun fantasie meeslepen dat zij er haast ruzie door kregen. Vader, die in het leger cavalerist was geweest, had raspaarden willen nemen en mij leren paardrijden; hij zei dat ik precies het goeie figuur had om paard te rijden, want een dikke vrouw is daar ongeschikt voor. Mina wou een groensatijnen jurk en laarsjes tot halverwege de knie. Ik wou een glazen kast vol poppen, gekleed in zijde en met parels in het haar; er moest één hele grote bij zijn, die de koningin zou worden. Zij zou een jurk van vlindervleugels dragen, die ik zelf met stukjes kant aan elkaar zou naaien.

‘Wel verdomd!’ schreeuwde vader kwaad.

‘Die kinderachtige meid weet van geen ophouden met die rotpoppen van haar,’ zei moeder. ‘Ik zou wel weten wat ik deed: ik zou mutsen van chenille dragen, waar de hele steeg razend over zou zijn.’

‘Moet je haar horen! Die wil de steeg razend maken, alsof we hier nog één dag langer zouden blijven als we rijk waren!’

‘Ja, gelijk heb je ... en de kinderen zouden Frans leren en pianospelen en dansen, en ik zou hun haar met de krultang opmaken. We zouden in een groot huis aan de Herengracht wonen, met een blauwe, een rode en een groene kamer.’

‘Waarom al die kleuren?’ vroeg vader.

‘Ik heb gelezen dat het in rijke huizen zo is. Je kunt het trouwens door de ramen zien ook.’

‘Zo, en hoe zou jouw kamer dan zijn?’

‘De mijne? Rood. Dat heb ik altijd al gezegd, rood.’

Omdat ik donker ben. Ik zou een brandende kachel bij mijn bed willen hebben en ieder uur iets lekkers eten: om acht uur chocola met beschuitjes, om negen uur een gebakken appeltje, om tien uur een boterham met gerookte paling en koffie, om elf uur zure augurkjes en een hardgekookt eitje. Nou ja, ieder uur iets lekkers!’

‘En naar gewoonte zou je geen middageten klaarmaken, zelfs al was je rijk. Altijd liflafjes, hè? Nou, ik zou een flinke pot aardappels met spek en bloedworst willen hebben, goed gebakken en flink heet. Jij, jij zou maar doorgaan met ons nooit iets behoorlijks voor te zetten. Dacht je soms dat de rijken al die piemeldingetjes eten? Wat ze eten dat is het vlees dat je bij de slagers ziet, en ik geloof dat ze het nog rauw eten ook.’

‘Rauw vlees! Nee, daar hoeft je mij niet mee aan te komen, dat eet ik van mijn leven niet.’

‘O God,’ zuchtte Hein, ‘ik wou dat we ieder maar een drie-cent broodje hadden. Ze zijn wát groot bij de bakker om de hoek, weet u dat? Groter dan ergens anders, en als je er een op hebt, dan heb je al een flink brok in je maag.’

Wij zeiden niets meer. Vader snoot zijn neus en antwoorde toen: ‘Ja Heintje, ga nu maar slapen, jong. Morgen krijg jij je drie-cent broodje.’

En toen snoot hij nog eens zijn neus.

Feestdagen

Ik vergeet nooit hoe de honger ons vooral op de feestdagen kwelde. Vader, die aan de drank was geraakt, gooide zich 's morgens vroeg al vol als hij de eerste fooien had gekregen en de rest van de dag was hij onbekwaam om zijn rijtuig te besturen. Wij leden dus gebrek door de fooien. En op zulke dagen was de ellende dubbel erg.

Toch kleepte moeder ons voor de feestdag zo goed mogelijk aan, zij nam het kleinste kind op de arm en ging met ons uit wandelen om te genieten van de lekkere geur van wat overal gegeten werd.

Vrouwen wachtten op de drempel van haar woning de familie en gasten af. Waar het lekker rook naar koffie en gesmeerde boterhammen bleef mijn moeder een praatje maken, in de vage hoop op een uitnodiging of alleen maar het aanbod van een kop koffie of wat dan ook; maar nee, wij werden nooit gevraagd. En dan gingen wij weer naar huis.

De oudsten snuffelden de kasten door in de hoop een verdwaalde korst brood te vinden, de kleintjes huilden en zeurden om eten; moeder zat bleek op een stoel, met de handen op de knieën en bracht geen woord uit; vader lag te snurken en verpestte de lucht met zijn dronkemansstank. Dan sprong moeder op, ging haastig de deur uit en kwam even later terug met ongaar brood, margarine en gemalen koffie. Zij had dan een van de talrijke kwijnende kleine kruideniertjes omgepraat, zo'n man met een voorraadjie van tien gulden, die wij op die manier weer wat verder naar zijn failliet hielpen.

Uit huis gegooid

George Hendrik Breitner (1857 - 1923)

Het was hartje winter en we hadden sinds vier weken de huur niet meer kunnen betalen. Dat betekende dat we uit de ene kamer gegooid zouden worden die we voor een gulden per week bewoonden in een miserabel slop in Amsterdam. Mijn moeder ging op weg naar de huisbaas om hem wat zachter te stemmen, maar ze was de steeg nog niet helemaal uit of ze kwam alweer terugrennen, waarbij haar crinoline tegen beide muren van het slop schuurde.

‘Daar zijn ze, daar zijn ze!’ hijgde zij.

En ja, daar kwamen drie mannen, een deurwaarder met twee helpers. Zij begonnen ons rommeltje de straat op te dragen. Vader, die vlug gewaarschuwd was, kwam aanlopen en wist toestemming te krijgen om alles door een raam op een naastgelegen binnenplaatsje te zetten. De bewoners van een huis op de Nieuwendijk, waarvan de achterdeur op het slop uitkwam, vonden goed dat een paar spulletjes en de kinderen zolang in de gang werden gebracht.

Toen onze kamer leeg was, deed de deurwaarder hem

op slot. En daar zaten we toen, zonder woning, midden in de winter, met negen kinderen, waarvan één nog aan de borst. En dat voor een schuld van vier gulden.

Toen de wieg met al het andere wat men in de gang kon bergen binnen stond, zei moeder mij dat ik op de kleintjes moest passen en dat zij op een onderkomen voor de nacht uitging. Wat vader deed, ben ik vergeten. Moeder bleef heel lang weg. Het begon donker te worden in de gang waar ze ons, uit angst voor brand, zonder licht hadden gelaten. Een paar kinderen huilden van honger en kou, anderen vielen in een hoek op de stenen vloer in slaap. Ik wiegde de baby in mijn armen, half stervend van angst en ongerustheid. Ik begon te snikken; van tijd tot tijd riep ik om moeder, maar tenslotte durfde ik geen kik meer te geven uit angst voor de spoken waar moeder ons van verteld had. Eindelijk kwam ze terug: alle kinderen begonnen tegelijk te schreeuwen. Geholpen door een van de dienstboden van het huis pakte moeder ons zo goed mogelijk in. Mijn broertje Hein sliep zó vast dat hij niet wakker was te krijgen, en daar zaten we lelijk mee opgescheept, want hij was te zwaar om te dragen. Wij legden hem in de wieg, waar hij de hele nacht bleef doorslapen. Als hij wakker was geworden zou hij doodsangsten hebben uitgestaan, zo alleen en opgesloten in die gang, maar hij werd niet wakker.

Moeder bracht ons naar een logement voor vissers. In een groot vertrek met vijf bedden waren er drie voor ons opengehouden: een voor vader en moeder met de baby, het tweede voor de vier jongens en het derde voor de vier meisjes.

Moeder ging een ogenblik naar beneden. Op dat moment kwam een man binnen die in een van de andere bedden zou slapen. Hij leek me oud, en hij kwam me voor als iemand uit een andere wereld dan de onze; ofschoon zijn kleren tot de draad versleten waren, had hij iets van een heer. Hij stond verrast stil in de kamer, nam ons stuk voor stuk even op, kwam daarna op mij toe, legde zijn hand op mijn haar dat hij begon te strelen, duwde mijn hoofd wat achterover en zei, terwijl hij me aandachtig bekeek: 'Kijk eens, nog een paar

jaartjes, nog een paar jaartjes, en dán!’

Ik had me niet vergist: hij was een heer. Hij sprak de woorden uit zoals ze in boeken stonden die ik had gelezen: ik had al opgemerkt dat rijke mensen spreken zoals in de boeken.

‘Hoe oud ben je?’ ‘Twaalf, meneer.’

‘Heb je een broekje aan?’

‘Nee.’

‘Til je jurk dan eens op, en laat je benen kijken.’

Ik was niet meer zó klein of ik rook gevaar. Ik riep om mijn moeder, die van onderaan de trap terugriep dat ik niet zo’n leven moest maken, en dat we hier niet thuis waren. De man liet zich volstrekt niet uit het veld slaan en toen moeder terugkwam, zei hij: ‘U hebt mooie kinderen, mevrouw, en dat meisje zal over een paar jaartjes heel knap zijn.’

‘Ja, mijn kinderen zijn werkelijk heel mooi,’ antwoordde zij trots. ‘Wij komen van het land; onze woning is nog niet klaar en daarom logeren we zolang hier.’

De man ging naar bed. Als hij weg was gegaan zou ik moeder het gebeurde hebben verteld, maar nu durfde ik niet.

Wij brachten de kinderen naar bed. Op dat ogenblik kwam een visser boven, de man van het laatste bed. Hij keek ons verbluft aan en mopperde: ‘Nou, dat zal me wat moois worden, met die gebroedjes!’

Gelukkig stond er een kamerschut tussen ons en de anderen.

Ik ging naar bed en jée wat lekker! In zo’n fijn bed had ik nog nooit gelegen. Je zakte er helemaal in weg. Er waren hele schone lakens en slopen met rood-witte ruitjes, en middenin een heerlijk zachte kuil waar ik mij in liet rollen. Het was minstens echte kapok en geen verpulverde haverdoppen zoals thuis. Voor al de kinderen was dat zo’n feest dat je een paar ogenblikken lang overal gekir en lacherig gepiep hoorde, als in een volle vogelkooi. De visser gooide er een vloek overheen en moeder gebood ons stil te zijn door beide handen op haar mond te leggen. Toen kwamen mijn vader en mijn oudste zuster binnen; zij gingen naar bed en vertelden aan iedereen die het

horen wou hoe lekker zij lagen.

Nu en dan moest een van de kinderen plassen of ging het kleintje huilen. Dan begon de visser meteen te mopperen en te vloeken. Maar tenslotte werd vader daar zo woedend om dat hij uit bed sprong, met fladderend hemd de kamer instoof en hem riep dat hij maar eens op moest komen. Maar de man gaf geen asem. De oude heer zei: 'Kom vriend, ga maar naar bed, en houd je kalm. Je hebt mooie kinderen.'

'Mooie kinderen? Wil jij ze te eten geven? Een ramp is het, compleet een ramp; maar wat doe je ertegen? Je moet ze maar aanvaarden als ze komen.'

'Ach, wat een eenvoud! Ga maar weer in bed, vriend, kom.'

En wij sliepen allemaal in.

Toen wij de volgende morgen wakker werden, waren de mannen weg.

Moeder bracht ons naar een kamer die zij de vorige dag gehuurd had; ze zette de kleintjes op de grond, gaf mij opdracht om op ze te passen en ging onze meubels halen. Wij gingen zo tekeer dat de andere bewoners bij moeders terugkomst giftig van woede waren dat de kamer aan een gezin met zoveel kinderen vergeven was. Het kwam erop neer dat moeder omtrent het aantal gelogen had, als gewoonlijk.

Vit logeren

Ik was toen twaalf. De derdedaagse koorts had me ondanks de kinine verschrikkelijk ontsteld en de dokter verklaarde dat alleen verandering van lucht me kon redden. Mijn ouders beslisten dat ik een paar dagen zou doorbrengen in Haarlem, bij een tante, en ze meenden dat ik oud genoeg was om alleen te reizen. Wij kozen voor de reis een dag dat ik koortsvrij zou wezen: moeder wies mijn kleren, gaf een paar dubbeltjes mee en ik ging naar de trekschuit achter de Haarlemmerpoort.

Het schip werd getrokken door twee jagertjes. Hoewel de koeien al op het land waren en de schapen in de wei huppelden, was het nog heel koud. Ik klom de roef in en tuurde lange tijd met veel plezier door de raampjes waarachter het water op gezichtshoogte tegen de kiel sloeg.

In Haarlem werd ik afgehaald door mijn neef die een beetje stotterde en al meteen goed nieuws bracht: hij zou me diezelfde avond nog meenemen naar Hillegom, waar hij in de bloemenpluk werkte.

‘Jij ziet nooit bloemen, is ‘t wel? Nou, dan zul je nu je hart kunnen ophalen.’

‘O jawel, ik loop vaak naar de Hogedijk, waar het gras vol bloemen staat.’

‘Díe bloemen, dat is niets vergeleken met wat ik je zal laten zien.’

Tante ontving me heel vriendelijk. Wij deden ons maal met aardappelen en rijst, die in één pot waren gekookt en waar ze een bord groentenkliekjes doorheen had gedaan. Het was warm en lekker. Mijn tante had in de familie de naam dat ze ‘grosig’ was en dat ze koste wat kost goede zwier wilde maken. Zelf vond ik dat ze gewoonweg beter kookte dan de anderen: als zij aardappels kookte smaakten die naar eierdooiers en als moeder het deed, naar zeep.

Tegen de avond kwam een hondenkarretje met twee dieren, gemend door een boer, ons ophalen. Mijn neef zette me midden in de lege manden op de kar, stopte wat jutezakken om mij heen en we vertrokken.

Het weer was nu iets zachter. Het werd al vroeg donker en de weg leek me in de duisternis erg lang, maar nu en dan woeien er wolken vol van zulke heerlijke geuren over, dat ik mijn hoofd hoog boven de zakken uithield en met breedopen mond gulzig de lucht indronk, die mij een gevoel van rust en welbehagen gaf. Spoedig begon ik te zingen, psalmen en liedjes die ik van school kende.

‘Hee, hee, nichie, je bent klaar wakker, je bent niet meer ziek!’

‘Zing maar, meiske,’ zei de man, ‘zing maar door...’
En ik jubelde het uit van vrolijkheid.

Bij het dorp nam het karretje landweggetjes, het holde over brugjes, ging rechts en tweemaal links, en hield toen stil voor een klein huisje. Mijn neef hielp me bij het uitstappen en we gingen binnen. De kamer waar hij me binnenschoof was blauw geschilderd als Delfts aardewerk; op de vloer lagen gevlochten matjes en in het midden een groot geel zeildoek met oranje rand. Op de tafel, die voor het raam stond, was eten klaargezet; boterhammen met Edammer kaas en koffie. Een boerenvrouw met muiltjes aan haar voeten, een heel stel rokken om en op het hoofd een kap van witte tule, heette mij welkom.

‘Zo, is dat het zieke meiske... Nou, ze mag gezien worden, je zou niet zeggen dat ze de kwaaië koorts had.’

‘De geur heeft haar al opgeknapt, ze heeft onderweg gezongen als een nachtegaaltje.’

‘Kom maar, meiske, hier staat eten en drinken, en dan naar bed.’

Het was voor mij een hele belevenis, met zoveel vriendelijkheid behandeld te worden.

‘En waar wil je het kind laten slapen?’ vroeg de man.

‘Ze kan wel bij mij slapen,’ antwoordde mijn neef, ‘maak maar geen drukte, ik weet dat jullie geen bed over hebben.’

Mijn neef en ik klommen over een ladder naar zolder waar vers stro op de vloer lag, en nadat hij mij m’n schoenen en bovenkleren uit had laten doen, dekte hij me toe met de enige deken. Toen blies hij de kaars uit, deed z’n jas en schoenen uit

en legde zich te slapen.

Nooit was ik zo gelukkig geweest als die dag. Door het dakraampje zag ik de maan en de sterren; de wonderlijke geur drong door de kieren de zolder binnen en ik voelde mij zo intens dankbaar dat ik een goede daad wilde doen: en ik, die anders nooit bad, ging op mijn knieën liggen en zei met dringende stem het Onzevader en het Weesgegroet. Nog éénmaal snoof ik de diepe geur in, die me bijna bedwelmde. Ik dacht eraan hoe Keesje en Klaasje in ons krot lagen te slapen, vlakbij het riool en naast de ton die als plee moest dienen... en ook hoe ik morgen weer de koorts zou hebben en niet naar de bloemen zou kunnen gaan... en toen begon ik te schreien. Mijn neef werd er wakker van en vroeg wat er mis was. Ik vertelde het hem.

‘O kindje,’ stotterde hij, ‘jij zult de bloemen zien, zo zeker als wát; ik zal je erheen dragen, met een deken om je lijf gewikkeld.’

Hij legde zijn armen om mij heen en wij sliepen in.

Toen ik de volgende morgen ontwaakte was mijn neef al weg. Er stond een waskom met water klaar, met een handdoek en een kam ernaast; ik wies mij zo zorgvuldig als ik maar kon en klom de ladder af. De boerin was alleen thuis. Ze gaf mij te ontbijten; daarna kwam mijn neef binnen voor ‘n tweede hap, die hij snel naarbinnen sloeg om mij mee te kunnen nemen. Direct buiten de deur straalden de bloemen mij al tegemoet, ik begon te rennen en riep: ‘Paardebloemen! allemaal paardebloemen!’

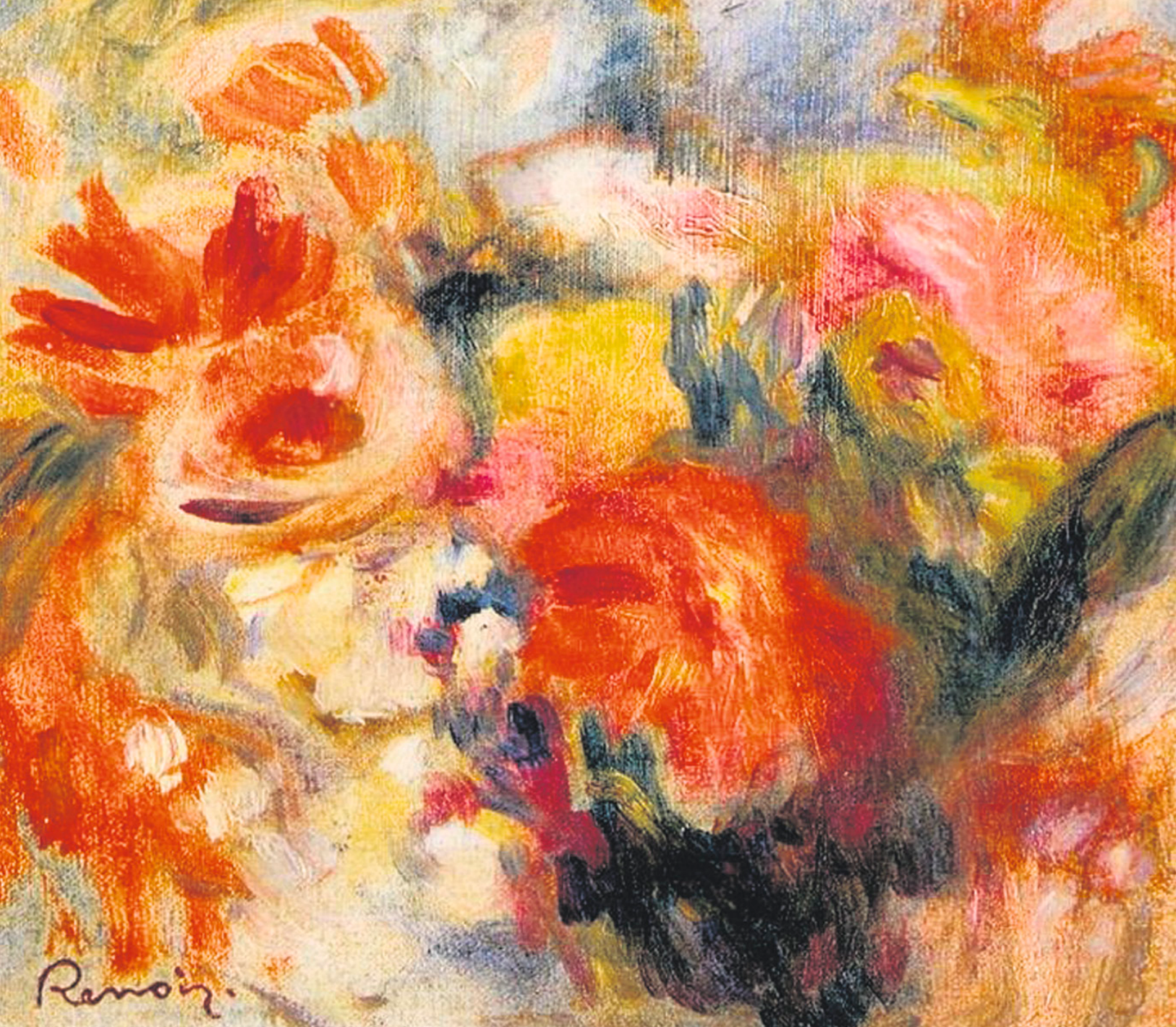
Mijn neef en de boer stikten van de lach. Toen ik vlak bij de bloemen was, zag ik dat het geen paardebloemen waren.

‘Het zijn narcissen, zusje.’

‘Maar wat veel, wat een boel!’ schreeuwde ik, ‘een heel veld vol, en nog een, en nog een...’ Sprakeloos draaide ik mij rond. Maar opeens hield ik stil, alsof ik duizelig geworden was.

‘En daar! en daar!’

Voor mij strekte zich een veld van blauwvioletten bloemen uit, waarvan de geur opsteeg die mij de vorige dag haast

bedwelmd had; daarnaast lag een ander reuzenvierkant met dezelfde bloemen maar nu in roze, en dan nog een veld in lila, en dan witte, purperen, vleeskleuren velden... De bewondering kreeg me zo te pakken dat ik zinneloos rondrende en pas stopte toen ik voor een veld bloedrode tulpen stond, haast zo ver als ik kon kijken, met daarnaast rood en geel gestreepte tulpen, ook witte met een bessenrood randje, en links en rechts, voor en achter, almaar velden vol tulpen, hyacinten en narcissen...

De boer, die schik had in mijn opwindning, was achter me aan gekomen. Snikkend wierp ik mij in zijn armen.

'Ik wil geen koorts, anders kan ik de bloemen niet meer zien...'

'Hou je maar stil, meiske, je krijgt geen koorts meer.'

Het was tien uur en de koorts was niet opgekomen.

Mijn neef en de boer gingen aan het werk, ze haalden de hyacintenvelden uit. Zij risten heleboel bloempjes van de trossen omdat die elkaar verstikten en wierpen ze op hopen. Mooi dat ze waren! Er lag een hele grote berg blauwe kelkjes op 't zwarte af, dan een stapel rode en lichtpaarse, en bergen en bergen andere... Moeder had verteld dat de mensen in de buurt van Luik, waar zij vandaan kwam, bloemkelkjes op de processieweg strooiden ter ere van de Lieve Vrouw. 'Hadden

ze 'n paar kruiwagens vol van deze afgeplukte bloemen, wat zouden ze dan een prachtige, geurige weg voor de moeder van God kunnen maken...'

Ik wilde mijn neef helpen, maar de geur van de bloemen was zo zwaar dat ik er helemaal bleek van werd.

'Doe dat maar niet, zusje, profiteer jij d'r maar van.'

De koorts kwam niet op en toen we tussen de middag naar huis kwamen, zei de boerin wonder hoe goed ik er uitzag.

Het duurde vier heerlijke dagen. Op een morgen laadde de boer zijn hondenkar vol manden met tulpen, hyacinten en narcissen voor de stadsmarkt. Hij zette mij op een paar zakken neer en wij gingen naar Haarlem. Bij het binnenrijden van de stad trok hij uit een van de manden een boeketje met tulpen die ik boven alle andere bewonderd had.

'Hier, meiske, voor jou.'

Het waren drie reusachtige dubbele bloemen, paarsachtig en wit gemengeld: ze hadden me bijna verlegen gemaakt, zo statig vond ik ze - en ze heetten Overwinnaar. Daar deed hij nog drie ivoorwitte met roze-violette baantjes bij, die Bruidssluier heetten.

Mijn tante bracht me direct naar de trekschuit en nog vóór de middag kwam ik in Amsterdam aan. Bij het aan wal gaan had ik het gevoel dat ik een grote schat achterliet, die mij een ogenblik had toebehoord en die mij nu voor altijd afgenomen was. Die paarse, lila, roze en gouden velden waren mooier geweest dan het kasteel van Doornroosje of de koets van Assepoes - niet te vergelijken! In sprookjes kwam nooit iets van geuren voor, maar nu kon ik mij het geluk niet meer anders dan in geuren voorstellen. Sinds ik dat aroma aan mijn lichaam had gevoeld en het mij dag en nacht niet had verlaten, wat ik ook deed, wilde ik er geen afstand meer van doen; het leek mij onmogelijk nog ergens van te houden zonder die geuren erbij... Maar ik hield toch ook van Keesje en Klaasje? En als ik Naatje papillotten inzette zou ik hun kunnen vertellen over het wonderland waar ik vier dagen in had mogen leven... de Overwinnaar! de Overwinnaar...! En zou het loszittende tandje

van Dirk er al uit zijn...? Bruidssluier... Naatje, kijk, dit is nu de Bruidssluier... Ik draag mijn boeket hoog voor me uit, dat ze het meteen zien... Morgen is het zondag, dan moet de huur worden betaald...

Om zo vlug mogelijk bij hen te zijn, begon ik op de Haarlemmerdijk al op een sukkeldrafje te lopen. Toen ik, met de bloemen voor mij uit gestoken, onze steeg binnenkwam, sneed de stank van het riool mij de adem af en de reuk van het tonnetje die mij op de drempel van de kamer tegemoet sloeg, deed me half stikken. De kleintjes krielden op mij toe, maar ik duwde ze weg en zei:

‘Moeder! die stank!’

Ik week uit naar de steeg en kwam als opgejaagd weer binnen.

‘Moeder! moeder! die stank...’

‘Je bent gek, ‘t is niet erger dan anders.’

De kleintjes hadden zich op mijn bloemen gestort en scheurden ze uiteen, krijsend en vechtend om er zoveel mogelijk van te bemachtigen.

Al gauw voelde ik kippevel opkomen. Het rillen, dat aan de koorts voorafging, begon opnieuw. Ik kroop in de bedstee en kronkelde er ineens met m’n kin tegen m’n knieën, terwijl mijn tanden klapperden van de koorts die mij weer in zijn macht had.

Loopkind

Flesjes rondbrengen, flesjes met een stukje goudpapier over de kurk, en rode en blauwe en paarse doosjes, allemaal in een vrolijk mandje om niets te beschadigen, dat is echt werk voor mij. En als ik de medicijnen bij de klanten heb afgegeven, moet ik een beetje op het dochttertje van twee letten. 't Is een leuk kind, dat meisje; maar goed ook, want lelijke kinderen dat is niets voor mij.

Beleefd ben ik ook. Als ik heb aangebeld en er wordt niet opengedaan, blijf ik een hele tijd wachten voor ik 'n tweede maal bel. Als de meid dan aan de deur komt, zeg ik: 'Vrijster, de complimenten van de apotheker, ik kom een flesje brengen' - of een doosje natuurlijk. Ja, de complimenten doe ik er altijd bij, en 'vrijster' is ook goed: ik hoor het de slagers vaak tegen de meiden zeggen en dan lachen ze, dus dat is in orde.

Ik werk in een grote zaak. Weliswaar op de Zeedijk, maar vlak bij de Nieuwmarkt; de verdachte huizen zijn veel verderop. Er is een hulpapotheker die ik meneer moet noemen, hij is dus geen bediende zoals de meiden. Kun je nagaan: twee meiden en ik, het loopmeisje... En dan zijn er nog acht kinderen in huis, zes jongens en twee meisjes. De oudste jongen, van tweeëntwintig, is student, dus helemaal een meneer, en het jongste meisje is pas twee. De tweede zoon is op de militaire school, óók een meneer dus. Nog een andere leert voor apotheker.

Bet, de keukenmeid, heeft ons dat allemaal verteld terwijl moeder en ik op mevrouw wachtten, toen wij kwamen vragen of ik er mocht komen werken. Ze is een echte mevrouw, helemaal geen juffrouw of kortweg vrouw zoals dat mens van de kruidenier.

Ik moet er om acht uur 's morgens aan de slag. Ik krijg zestig cent in de week, tussen de middag eet ik er brood en om vier uur ben ik klaar. Niet gek om te beginnen! Maar goed, ik ben ook al twaalf...

Toen ik er voor 't eerst heenging, rilde ik van de puntjes van mijn haren tot mijn tenen toe - van de spanning natuurlijk. Ik moest al meteen 'n tamelijk grote fles naar de

Kloveniersburgwal brengen, pal naast het Trippenhuis, dus heel dichtbij. Het was voor boven, zei de hulpapotheker. Ik belde dus aan de deur die mij de goede leek, en zei:

‘Vrijster, de medicijn voor juffrouw X.’

‘Voor boven moet je de andere deur hebben, dit is huis.’

En de vrijster sloeg de deur voor mijn neus dicht. Ik belde bij de andere ingang. Een dame trok de deur van boven af met een touw open en gilte woedend:

‘Nu heb je alwéér beneden gebeld, elke keer als iemand van de apotheker komt is het raak! Als dat nog éénmaal gebeurt ga ik naar een ander, zeg hem dat maar! Wat hebben de burens ermee nodig dat ik medicijnen krijg? Zet de fles maar op de trap, en denk erom dat ik niks meer van de apotheker nodig heb als hij geen mensen kan sturen die boven van beneden kunnen onderscheiden!’

Nou, als dat bij ons in de buurt was gebeurd, dan had die ouwe vetbult wat van me te horen gekregen: als je altijd medicijnen nodig hebt, komt dat doordat je zo rot bent als een mispel! - Maar ik antwoordde niet en zei ook geen woord tegen de apotheker: al waren de deuren niet te onderscheiden geweest, ik had toch maar de schuld gekregen. Ik was echt een beetje uit m’n hum.

Na terugkeer moest ik naar een slager in ‘n steegje bij de Nieuwendijk, drie pond kalfsborst halen. Drie pond! Ze zouden wel begrijpen dat ik niet bij de eerste de beste diende. Bij die slager kwamen alleen armelui uit de omliggende stegen om er klieken lillerig vlees te halen, en ik maakte inderdaad precies de indruk die ik me had voorgesteld. Dat herhaalde zich iedere dag. Nu was het zo dat ik, het trotse loopkind, dat vlees enkel moest halen omdat Bet de keukenmeid zich schaamde om naar dat onaanzienlijke beenhouwerijtje te gaan, met haar gesteven rok van bedrukt katoen, haar hagelwitte schort en haar fijngeplisseerde kornetje. Maar goed, dat merkte ik pas later. Al het andere kocht zij zelf, want ze krabbediefde op alle boodschappen een paar centen; ze had me zelfs voorgesteld om een stuiver op de prijs van het vlees te leggen, die we dan

samen zouden delen. Maar nadat ze mij goed in de ogen had gekeken, voegde ze eraan toe:

‘Dat was natuurlijk maar een grapje, want als mevrouw je onder handen zou nemen, zou je zó toegeven.’

Lina, de kindermeid, was al vijf jaar in het huis. Ze kwam de kinderkamer op twee hoog bijna niet uit; ze zat daar op de twee meisjes te passen terwijl ik de flesjes rondbracht, eindeloos linnengoed verstelde en het beddengoed streek dat op de buiten gewassen werd en ongestreken terugkwam. Alleen voor het eten kwam Lina naar beneden en dan zat ze altijd uit te varen tegen meneer, mevrouw, de jongens, het vele werk en vooral de hulpapotheker die boven aan tafel mocht zitten en van alles mee-eten. Hij wel!

‘Door de week moet hij bij het ontbijt gewoon boterhammen eten, maar ‘s zondags krijgt hij toch broodjes, leverworst en peperkoek. Wij krijgen nooit iets anders dan grote sneden bruin- en wittebrood. Tussen de middag krijgt hij ook van alles, en wij enkel kaas: kom daar maar eens de dag mee door! En wat we ‘s avonds aan vlees krijgen, hou op! En dan die eeuwige gestoomde aardappels met uien... mijn buik lijkt het korps van de tamboers en pijpers wel!’

‘Maar ik krijg ‘s middags niet eens kaas,’ zei ik.

‘Ja hoor ‘s, jij bent het loopkind maar, je bent niet van het huis en je hebt geen recht op meer.’

Op de tussenverdieping, waar het gezin overdag verbleef, moest ik vaak met de meisjes spelen. Mevrouw zat praktisch altijd aan een of ander borduurwerkje voor de jurkjes van de kinderen. Zij liepen altijd in het wit en mevrouw maakte de jurkjes zelf. Ze breide ook met een heel dunne steek witte en blauwe kousjes die de meisjes boven hun lakschoentjes in dezelfde kleuren droegen. Als ik met het jongste kind op mijn arm liep, keek ik naar mevrouws handen: hoe speelde zij het toch klaar, al dat fijne borduurwerk? Ik zou alles op de wereld gegeven hebben om ook te leren borduren; jammer genoeg was het enige wat mevrouw tegen me zei, dat ik op de kinderen moest letten.

Maar mijn grote vreugde, mijn extase in die kamer was een van de beide alkoven die erachter lagen, vol planken met boeken erop en bovendien een slordige stapel boeken op de grond. Ze waren van de jongens: schoolboeken waar ik niets van begreep, maar vooral kinderboeken met plaatjes. Elke keer wanneer mevrouw de kamer verliet omdat ze voor bezoek naar de salon moest of als zij de laden en kasten in haar slaapkamer opruimde, begon ik er met intens plezier in te graaien. Een van de jongens, Willem, die elf jaar was, liet mij m'n gang gaan en begon te sissen als hij zijn moeder hoorde naderen.

‘Als ik je mag zoenen, mag je alle boeken lezen en zal ik uitleggen wat er staat.’

Nou, zoenen, dat mocht hij ook wel zó, want hij had prachtig blond haar met een hoge kuif, een gladde roze huid en een heldere stem - enfin, net zoals rijke kinderen dat nu eenmaal hebben.

Zingen kun je niet leren

Willem is me d'r ook een: nu zijn nichtje van acht te logeren is, vraagt hij me niet of ik wil lezen, hij kijkt niet eens naar me om. Hij zoent maar, hij zoent 'r de hele tijd af, en waar iedereen bij is. Met mij doet hij het stiekem: waarom? Omdat ik zijn nichtje niet ben, omdat ik niet even netjes gekleed en gewassen ben, of omdat ik boodschappen loop...? Had ik haar mooie jurk en schoenen, dan zou ik er veel beter uitzien dan zij: mijn gebit is goed, de ene tand niet groter dan de andere, zoals bij haar, die een gouden beugel in haar mond heeft om ze bij elkaar te houden. Ze heeft bruine haren, bruine ogen, rode wangen; nu ja, alles bij elkaar is ze best om aan te zien en ze is Willems nichtje, dus hij mág haar zoenen...

Gerrit, de zoon van dertien, stond gisteren bij de kruidenier hiernaast, samen met een jongeheer die even groot is als hij en naar dezelfde school gaat. Ze keken naar me en ik hoorde Gerrit zeggen:

'Net een kanarie, ook als ze zingt. Mijn moeder zegt dat haar geluid fantastisch is.'

Ze vinden mijn zingen dus prettig. Ik heb daarom de hele morgen in de keuken lopen galmen, dezelfde leuke liedjes die ik 's zondags in de Plantage hoor, als ik langs de tuinen wandel waar dames met blote keel en blote armen op een verhoging staan te zingen: 'Martha! Martha!' en 'Zo gij gelooft aan 't heilig woord, spreek, Rosa, spreek dan niet.'

Op het plaatsje leunden de strijksters en de schoenmaker uit de ramen en riepen dat het mooi was. Maar in huis liepen Udo, de zoon die studeert, en Frans die op de militaire school is, te ijsberen in de salon waar ze werken en die naast de keuken ligt. Zij lezen en schrijven daar - dat noemen ze werken. Later zijn ze naar boven gegaan omdat ze het niet meer konden uithouden. Toen ik ook boven moest zijn en nog altijd zong, keken ze mij aan alsof ik een ruit had gebroken, maar zeiden niets. Ik wou nog doorgaan met zingen toen ik er met de kleine meid uit moest. Toen zijn de zoons snel weer naar beneden gegaan en heeft mevrouw gevraagd of ik nog niet moe was, omdat ik de hele ochtend al gezongen had tot de

ruiten ervan rinkelden en hun hoofd ervan dreunde.

Ach ja, nou weer hun hoofd! En moet je háár horen, als ze aan de piano zit te zingen, een kakelende kip is er niks bij. Alles wat wíj doen vinden de rijken lelijk, en wat ze zelf doen, mooi...

Toen Willem van school kwam, vroeg ik hem of hij mijn zingen ook lelijk vond.

‘Nee hoor, en moeder zegt ook dat je een goede stem hebt en dat ‘t jammer is dat je hem wel nooit zult kunnen ontwikkelen.’

‘Ontwikkelen? Maar ik hoef mijn stem niet te ontwikkelen - die héb ik. Wat praat jij nou voor onzin... Zingen kun je niet leren, zegt mijn vader die zelf zingt zonder het geleerd te hebben, het is een gave van de natuur.’

‘Maar Keetje, als je nu...’

‘Ach welnee, ‘t is net als met je nichtje, als je lelijke tanden hebt dan helpt een gouden beugel ook niet.’

‘Maar Keetje...’

Ik liep weg, smeed de deur achter me dicht en ging naar zolder waar ik meer dan een uur bleef pruilen. Maar, dacht ik tenslotte, ze zijn toch vriendelijk gebleven en mevrouw heeft háást niks gezegd. Allen - zingen doe ik niet meer; ik had gedacht hun een plezier te doen en jawel, alles wat ik zeg of doe valt altijd verkeerd. En dan mijn stem ontwikkelen! Is ze soms niet goed genoeg, heeft iemand er soms hinder van gehad? Het is ook nooit goed... laatst nog, toen ik voor de baby een papieren molentje had meegebracht, zei Bet dat ik een spiering uitgooide om een kabeljauw te vangen... Mina dacht dat ik mijn oude lint uit gierigheid niet aan Naatje wou geven; maar als je iemand iets cadeau doet moet het keurig zijn, en dat lint was oud en vies... En dan dat jongetje dat een blikken karretje aan een touwtje meetrok. Het touwtje laat los zonder dat hij het merkt en zijn speeltje blijft staan; ik pak het op om het terug te geven en meteen begint een vrouw door het raam te gillen:

‘Hé, smerige meid, wil je dat wel laten, zo’n kind zijn

speelgoed weg te nemen!'

Zie je, zo werd ik voor dief gescholden terwijl ik het karretje juist terug wilde geven. Niemand begrijpt wat ik wil. Ik ben net zo lief alleen en lees...

Gisteren heeft Willem mij zo'n mooi boek te lezen gegeven, - over koningin Esther, die ze vóór haar huwelijk een jaar lang met reukolie hadden ingewreven... lodderein natuurlijk, en kokosolie... Gos, wat zal die lekker geroken hebben! Toen hebben ze haar hele mooie kleren aangetrokken en op de trouwdag is ze flauwgefallen van angst voor haar man, koning Ahasverus... nou, kan ik me best voorstellen: op de prent had hij zulke woeste, rollende ogen... En later redt ze haar volk dat in de ellende zit en in gevangenschap zucht. Had ik ook gedaan! Als ik door heel braaf en vlijtig te zijn ons allemaal eens rijk kon maken, vader, moeder en de kleintjes! Vader zou paarden krijgen, moeder bestellingen voor kantwerk, en voor de kleintjes zou ik net zulke kleren kopen als de kinderen hier hebben. En de jongens zou ik houten paardjes geven. Zelf nam ik dan twaalf mooie jurken en vierentwintig poppen, en een alkoof vol boeken, net als Willem en Gerrit. Koningin Esther was een jodin, daarom heette ze ook Esther. Ik zou koningin Keetje wezen... Keetje? Nee, voor een koningin is dat niks. Kee, Kee... Ketelina. Dat klinkt: koningin Ketelina... Ik had dan een kroon en een sleep, en samen met Mordechai, die dan mijn oom was, zouden we toekijken hoe die vuile schoft van 'n Haman werd gehangen...

'Keetjoe! Keetjoe!'

Lina roept.

'Naar beneden, en vlug!'

Daar kreeg ik een mand vol flessen en doosjes, en ik ging de zieken weer af.

Bij de hoedenmaakster

‘Moeder, alstublieft, laat me daar werken, een gulden in de week is toch niet niks! Ik ben groot en op school word ik behandeld als een bedelaarskind omdat ik geen nette kleren draag. Een gulden in de week, dat is de hele huur...’

Ik zat erop te spinnen weer de stad in te kunnen gaan, net als toen ik bij de apotheker werkte, weer in de verte de draaiorgels te horen, de wind door mijn haar te voelen spelen en alles net als de grote mensen te doen terwijl de anderen, de kleintjes, op school zaten waar je verging van de dorst en je zelfs niet naar buiten mocht als je je vingers opstak... Nee, deze keer zou ik er wel voor zorgen dat ik niet naar school terug hoefde... Maar dat zei ik natuurlijk niet tegen moeder. Ik zeurde net zo lang tot zij toegaf en ik loopmeisje bij een hoedenwinkel mocht worden. Ik ging er op een maandagmorgen heen. De hoedenmaakster nam me met kille blik op.

‘Heb je geen hoed? En niets om je hals? Als je die tenminste nog gewassen had...’

Ik kreeg een zwaar pakket vol stukken zeep om naar het andere eind van de stad te brengen. Dat was een tegenvaller voor me, omdat ‘t geen hoeden waren: hoeden naar de dames brengen leek me bijna net zo mooi als ze zelf te mogen dragen. Ik hoefde er maar aan te denken en er ging al een rilling door me heen.

Toen ik terug was, gaven ze mij een grote houten doos vol hoeden en een half dozijn adressen en kwitanties. Ik moest weer de hele stad af. De doos was zwaar: ik droeg hem aan mijn linkerarm, die ik met mijn rechterhand extra steun gaf, en met voorovergebogen lichaam liep ik de straten af terwijl de doos bij elke stap langs mijn heup schuurde. Iedere keer als ik hem opende en ik de hoeden zag, vol strikken, veren en bloemen, was ik vol bewondering, en met de uiterste zorg en eerbied haalde ik de hoed tevoorschijn die ik moest afleveren.

Bij het eerste adres gaf men, behalve de zes gulden van de rekening, vijf cent die ik zelf mocht houden. Dat ging goed, daar kon ik net een broodje met leverworst voor kopen... nee,

ik zou het geld aan moeder geven, dan kon ze zien dat ik heel veel kon verdienen.

Op een ander adres kreeg ik weer vijf cent. Kijk een aan, op die manier zou ik nog meer verdienen dan vader en dat mispunt van 'n Mina, die elke week jankte dat ze haar uitzogen, als ze dat ene kwartje van haar verdienste moest afdragen. Dat kon ik nu in drie dagen verdienen en op die manier zouden we best zónder haar kunnen... En dat vader zijn fooien verzoop! Dat begreep ik niet, het was veel leuker om ze op tafel te kunnen leggen, dan ging er iets gloeien van binnen...

Toen ik tussen de middag naar huis kwam om te eten, maakte ik snelle stappen net als de groten en bleef ik niet stilstaan om met de kinderen te praten, zoals ik de dag tevoren nog gedaan had... Ik heb een betrekking, ik moet net zo lopen als de werklui die naar huis gaan, vlug-vlug, om klokke één weer op het werk te zijn...

Ik telde mijn tien centen op tafel uit, waar iedereen bij stond.

'Mooi zo, ik leg ze opzij tot je genoeg hebt om een jurk te kopen,' zei moeder, 'de hemel weet dat je er een nodig hebt!'

'Nee, het is voor het huishouden! Daar heb je veertig turven voor, of twee kop aardappels, of twee witte kolen of een pond rijst...'

'Welja, we kunnen er het hele gezin van te eten geven!'

's Middags moest ik er tweemaal met de grote hoedendoos op uit. Ik droeg hem nu eens aan de ene, dan aan de andere kant en mijn rug stond helemaal krom.

'Het lijkt wel of ze de trekschuit moet slepen,' zei meneer (die niets in de zaak deed) lachend.

Alleen om vier uur ging ik even op een stoep zitten om mijn boterham te eten.

Toen het op Pasen liep, ging het bezorgen van de hoeden door tot soms één uur in de nacht. Wat de fooien betreft was het heel ongelijk. Uitgerekend op de deftige grachten kreeg ik nooit wat en ik beschouwde de mensen die daar woonden als harteloze rijkaards. Toch ving ik eens op dat een dame achter

in een gang het geld van de rekening aan de huisbediende gaf en er nog iets bij deed, zeggend: 'Dat is voor het meisje!' Daarna verdween zij weer in een kamer. De knecht liet het in zijn zak glijden.

'Hier is het geld,' zei hij.

Ik ging, maar zodra hij de deur had gesloten schold ik hem luidkeels uit voor schoft en afzetter.

Na korte tijd waren mijn heupen helemaal ontveld en had ik de blaren op mijn voeten staan. De hoeden zeiden me niets meer: het was juist de schuld van die stomme prullen voor de rijken, dat alles me pijn deed.

Het meisjespensionaat

Henri de Toulouse-Lautrec (1864-1901)

Ik moest de eerste verkoopster vergezellen naar een meisjespensionaat, waar men wat hoeden ter keuze wilde zien. Ze liet me vijf passen achter zich lopen met twee houten dozen, die mijn huid tot bloedens toe schuurden. Ze droeg een grijze japon met schuine blauwe banen en daaroverheen een korte mantel waar je haar rijgschoenen van goudbruine lasting onder zag, met vierkante neus en afgelopen hoge hakken. Ze had gele

wenkbrauwen, groene ogen met lange witte wimpers en een hoog maisblond kapsel dat bekroond werd met een grijze hoed met roze en blauwe linten - het model heette 'Pamela'. Haar garen handschoenen waren vuil en versleten, vol gaten zelfs; ook droeg ze een piepklein parasolletje met heel lange stok. Zoals ze voor me liep, met naar voren geslingerd lijf vanwege de hoge hakken, wou ze er kennelijk deftig en belangrijk uitzien. Vaak glimlachten heren haar toe.

Aangekomen bij de Oude Zijds Achterburgwal laat ze mij een hoge stoep opklauteren, ze belt en wij worden door een kiertje van de voordeur binnengelaten. Maar weet ze het dan niet - dit is een hoerenkast! De vrouwen zitten hier de godganse dag achter het raam of lopen voor het huis om mannen te lokken; elke keer als ik er langsga houden ze mij in de gaten.

We werden in een zijkamertje gelaten, waar twee vrouwen zaten, van wie één zeer oud was. Ik deed de dozen open; ze slaakten gillets van bewondering en begonnen direkt de hoeden op te zetten. Ze hadden iets te lage kapsels, maar de eerste verkoopster stak de kammetjes er wat anders in en riep, de handen in elkaar slaand:

'Ja, zo is het precies goed! Beeldig! Het wit van de hoed laat uw frisse teint zo goed uitkomen!'

'Ja, daar hebt u gelijk in. Ik neem hem.'

Toen stak een dame haar hoofd door de deur.

'Kunnen we kijken?'

'Ja, kom binnen.'

Drie anderen volgden haar. Ik bekeek hen nauwkeurig: jazeker, het waren hoeren - maar sjiek! sjiek! Zijden jurken, hoogopgestoken blonde en bruine kapsels, en wat een prachtige huidskleur! Nu, ik wist wel dat 't uit een doosje kwam, maar wat rook het lekker!

Zij pasten alle hoeden.

'O, dat grijs met die vergeet-mij-nietjes!'

'Ik neem die met de gele linten en de rozen...'

Eén van de vrouwen nam me bij de kin en zei:

'Hm... hoe oud ben je?'

Henri de Toulouse-Lautrec (1864-1901)

‘Dertien.’

‘Nog ‘n jaar of twee, drie, en ze is een schoonheid.’

Ze gaf me wat zuurtjes.

De eerste verkoopster was druk in de weer: ze hielp met passen, strikte linten, trok lokjes onder de hoeden tevoorschijn en zwengelde zo heftig aan haar eigen ‘Pamela’ tot die haar bijna over de ogen zakte. Tenslotte verkocht ze vijf hoeden inplaats van twee, zoals ze had gedacht: ze kostten twaalf gulden per stuk en werden contant betaald. Ik kreeg voor mezelf een kwartje en nog meer zuurtjes. Maar toen we buiten stonden zei ik:

‘Ik dacht dat we naar een meisjespensionaat zouden gaan, maar dit was een bordeel.’

‘O, wij noemen het altijd pensionaat om het platte woord dat jij gebruikt te vermijden.’

‘Maar wat zegt u dan tegen een echt pensionaat?’

En toen er geen antwoord kwam, vervolgde ik:

‘Ik wist niet dat wij aan hoeren verkochten.’

‘O, maar dit zijn hele sjieke - menige deftige dame zou willen dat ze hoeden van twaalf gulden had. En we gaan toch niet naar de Zeedijk, dus... Met een van de dames heb ik trouwens Frans gesproken, heb je gehoord?’

Ja, dat was zo en ze waren allemaal erg netjes en vriendelijk geweest, en ze hadden zo lekker geroken! Waarom zeggen de mensen eigenlijk dat ze oneerbaar en onfatsoenlijk zijn? Alweer een leugen...

Bij de brug liet ze mij weer achter zich lopen. In de zaak waren ze in de zevende hemel dat we de vijf duurste hoeden los waren.

Toen ik het verhaal ‘s avonds thuis vertelde, zei moeder ook dat ze juist aan die vrouwen haar kanten kraagjes en zakdoeken het makkelijkst verkocht had, dat ze royaal en goedhartig waren, dat ze haar meer dan eens te eten en te drinken hadden gegeven en soms meer hadden betaald dan ze gevraagd had.

‘Nou, maar dan... Eén heeft me gezegd: nog twee of drie jaartjes... Mina is drie jaar ouder dan ik, waarom wordt ze geen hoer...? Ik dacht altijd dat ze de zakken van de mannen leeghaalden. De eerste verkoopster sprak heel beleefd tegen ze, helemaal niet zoals tegen de werkster die ze een lui varken noemt, wanneer het atelier niet snel genoeg is opgeruimd.’

‘Jij bent nog een kind, jij weet niets van die dingen - hou je daar dan ook niet mee bezig. En vooral niet als Mina in de buurt is, hoor je! Wie weet wat die nog in d'r hoofd zou halen...’

‘Maar...’

‘Mond houden, begrepen?’

Ik zei niets waar Mina bij was, maar eenvoudig omdat ik haar niet kon uitstaan en voor niets ter wereld wilde dat zij ook zulke mooie kleren zou krijgen en zo lekker zou ruiken.

Een groot meisje

Ik had stof moeten afnemen in een van de kamers boven, maar was in Woutertje Pieterse gaan lezen en had alles om mij heen vergeten.

‘Kéééé! Kéééé!’

Ik de trap af.

‘Gekke meid, waar zit je toch? Vooruit, schil de aardappels.’

Ik ging zitten en trok de mand op schoot. Corrie verliet de keuken. Onder het schillen zat ik te dromen over Woutertje en merkte ternauwernood dat de baas binnenkwam, de keuken rondliep en treden naar de kolenkelder af ging.

‘Keetje, kom eens hier.’

Ik stond op en ging.

Hij greep me vast, duwde mij tegen de muur, klemde zijn mond op de mijne, graaide met zijn vrije hand tussen mijn benen. Ik voelde twee of drie schokken; toen liet hij me los en verdween.

Ik ging weer op mijn stoel zitten, de mand op schoot. Ik voelde mij zo raar en zat zo hevig te beven dat ik begon te huilen, mijn voorhoofd op de koude ijzers rond het fornuis. Corrie kwam binnen.

‘Wat zit jij te grienen?’

‘Ik heb pijn.’

‘Waar?’

‘Mijn buik.’

‘Ben je al een groot meisje?’

Ik keek haar aan.

‘Je weet toch precies hoe groot ik ben...’

‘Ach suffie, dat bedoel ik niet. Heb je al elke maand bloed?’

‘Ik? Nee... maar Mina wel. Echt iets voor haar, Mina is een viespeuk.’

‘Wat ben je toch een gek kind, álle vrouwen hebben dat, alleen ben jij nog niet droog achter de oren. Je zult wel teveel van de aardappelschillen hebben gegeten, dát zal ‘t zijn.’

'Het gaat maar om één ding'

Toen ik eens met mijn dozen door de jodenbuurt zeulde, kwam ik een ouder meisje tegen dat met mij op school had gezeten: ze was de dochter van een wasvrouw. Ze had een geelachtig bleke gelaatskleur en zo scherpe ogen, dat ik haar niet recht aan durfde kijken. Ze heette Rika.

'Wat doe jij voor werk, Keetje?'

'Ik zit in het modevak.'

'Wat natuurlijk betekent dat je loopmeisje bent, je moet hoeden door de stad sjouwen. Mijn moeder heeft een meisje in de leer, dat óók niet de kans krijgt iets op te steken: ze moet het wasgoed halen en brengen en daarna kan ze schoonmaken. Zo zal 't bij jou ook wel wezen, niet? Ik heb het vak al bij mijn moeder geleerd, ik ben strijkster.'

'Vandaar zeker dat je er zo geel en kreukelig uitziet!'

'Dat ik lelijk ben hoeft jý me niet te zeggen, dat weet ik best. En dat kan me niet schelen ook, zolang ik mijn spleet heb... Gut kind, kijk me niet zo aan! Jij noemt dat nog een plassertje of zo, maar als je groot wordt krijgt dat wel andere namen. Voor de mannen is dat het enige waar het op aankomt bij een vrouw; mooi of lelijk doet er niet toe, als je dát maar hebt. Jij met je kanariehaar en je frambozenmondje denkt zeker dat je alles hebt, jawel, maar over twee of drie jaar, als je even oud bent als ik, zul je wel merken dat het maar om één ding gaat. Zin in zuur?'

Bij het karretje van een jood trakteerde ze mij op plakken zoetzure komkommer en sloeg er zelf minstens een half dozijn van naarbinnen.

'Weet je, als er klachten zijn over boorden of mannenoverhemden, dan ga ik er altijd zelf op af - de mannen zijn royaal. Voor ik thuiskom moet ik het geld dat ze mij geven altijd opmaken aan lekkers, want moeder zou mijn nek omdraaien als ze het vond. Alleen als ik te lang wegblijf of als ze ruikt dat ik zuur heb gegeten, doorzoekt ze mijn spullen en

krijg ik ros. Nou ja, ik denk dan maar: "Sla d'r rustig op los, ouwetje, wat je me bij de geboorte hebt gegeven kun je me niet afpakken..."

Bij een hoek moest Rika de andere kant op.

'Dus denk erom, als je groot bent, laat 'm niet beschimmelen, dat zou zonde en jammer wezen...'

Het roosje

Het was nieuwjaar. Van mevrouw kreeg ik drie dubbeltjes, van de eerste verkoopster een oude rok waar ik een jurkje van mocht naaien, en van de tweede een handvol van de bonbons die ze zelf van iemand had gekregen. Corrie had me stiekem een glas cognac met suiker ingeschonken. Desondanks voelde ik me beroerd: sinds kort was ik diep ongelukkig (ik wist zelf niet waarom) en probeerde ik zoveel mogelijk alleen te zijn om te kunnen huilen. En iedereen was altijd zo onrechtvaardig tegen me: vooral thuis leek het of ik er niet bij hoorde en moeder uitgezonderd lieten ze me steeds meer links liggen... Voor Mina was ik een voorwerp, een ding, dat je van de ene hoek in de andere smijt. Nu ja, zij was nu eenmaal niet anders: ze was lui, smerig, ordinair en brutaal, en nog lelijk op de koop toe... Moeder, ja, die was zonder twijfel erg op me gesteld, en toch kon ik haar niet vertellen dat ik de hele tijd zat te huilen, dat ik een prop in mijn buik had zitten en er hevige rillingen door me heengingen... en zo'n raar gevoel soms, net alsof jongens mij omarmden, maar veel sterker, zo dat het pijn deed. Bij Corrie wilde ik ook geen raad vragen en bij Rika al helemaal niet. Als ik maar iemand had om mee te praten, maar ik had niemand, ik was alleen op de wereld...

Corrie kwam de trap af, naar de keuken. Ik wiste vlug mijn ogen af en ging door met het schillen van appels.

'Kee, zou je mij een plezier willen doen?'

'Wat dan?'

'Ik heb mevrouw gevraagd of ik even bij mij thuis nieuwjaar mocht wensen, maar omdat de joodse commensaal ziek is moet hij zijn thee straks op bed hebben, dus het kon niet, zei ze, behalve als jij hem zijn thee wou brengen. Ik zal alles klaarzetten en doe de thee vast in de pot, dan hoeft je enkel heet water op te gieten.'

'Ja, dat is goed, daar kom ik wel voor terug. Wie zijn er verder nog thuis?'

'Niemand, meneer en mevrouw gaan naar haar ouders; zij blijft daar en meneer doet intussen de nieuwjaarsvisites. Niet erg?'

‘Nee hoor.’

Ze gaf me een plak peperkoek en weer een bodempje cognac. Daarna liep ze vlug naar meneer en mevrouw om te zeggen dat ik ‘s middags terug zou komen. Thuis vertelde ik onder het eten dat ik die middag moest werken.

Wat een vooruitzicht - de hele middag alleen, heerlijk alleen! Toen ik aankwam waren meneer en mevrouw al weg en Corrie stond klaar om te vertrekken.

‘Zorg voor de thee van de jood en neem om vier uur maar een paar boterhammen!’ riep ze, en glipte de deur uit.

Alleen in huis, op de joodse commensaal na! Wat zou ik doen? Mijn benen waren slap en de zwaarte in mijn buik zat me vreselijk dwars. Maar als ik eens ging lezen, natuurlijk in Woutertje Pieterse...

Ik klom de trap op en in de ijskoude woonkamer las ik het boek tot het einde, al leek het mij niet af. Alle romans eindigen met een sterfbed of met het geluk, maar het verhaal van mijn Wouter niet...

Het was half vier, tijd om water op te zetten voor de thee. Onder het afdalen van de trap moest ik me goed aan de leuning vasthouden, zo’n last had ik van de prop in mijn buik en mijn gammele benen. Ik maakte thee, schonk een grote kop voor mezelf in, goot nog wat water op en bracht het theeblad naar boven, waar ik het op de tafel zette. De jood bedankte me vriendelijk.

Toen ik mijn eigen kop leeghad, steeg het bloed mij naar de wangen. Het snoer van mijn rok leek mijn middel wel af te knijpen en ik moest mijn kleren uitdoen. Als ik nu maar even kon liggen... Er kwam een moeheid over me, die wel pijn deed maar ook iets van strelen had. Ik rekte me uit - o, eventjes gaan liggen en iets warmes over mijn voeten doen...

Ik klom in Corrie’s bedstee. Terwijl ik mijn onderkleren ook uitdeed, zag ik twee druppels bloed op mijn hemd en schrok daar heftig van. Dus dat enge, dat vieze, overkwam mij nu ook, en ik had nooit rare spelletjes gedaan met jongens... Wat zou moeder wel zeggen? Alles komt tegelijk: Wouter is

weg, ik verlies bloed... en waarvoor?

Opeens hoorde ik iemand lopen. Het was meneer.

Hij kwam in zijn overjas de keuken in, inspecteerde die vluchtig en keek maar heel even naar de bedstee. Toen vertrok hij.

Even later was hij terug en sprong met zijn volle lengte boven op me, hij was compleet naakt. Gillen kon ik niet, hij perste zijn mond op de mijne; met zijn handen zat hij onder mijn lichaam te wroeten om mijn benen vrij te maken en toen drukte hij zich bij mij naar binnen... een pijn! een pijn! ik dacht dat ik vermoord werd, en hij gromde als een uitgehongerde hond bij een bot; ik probeerde me onder hem uit te wringen maar het ging niet, hij was mijn buik binnen door mijn plassertje. Het was - ik weet niet, ik trilde als een espeblad tot zelfs aan mijn tepeltjes van niks, waar hij met zijn naakte lichaam overheen schoof.

Toen liet hij me los. Hij bekeek onze lichamen.

'Zo zo,' zei hij, 'pas gaat het roosje open of het wordt geplukt.'

Hij lachte.

Ik was verdoofd, ik was versteend en vroeg me een ogenblik af of hij iets uit mijn buik had gehaald, zo gedeukt voelde ik me. Ik begon te schokken van de hete koorts, mijn huid brandde en ik kon mijn gedachten onmogelijk bij elkaar houden.

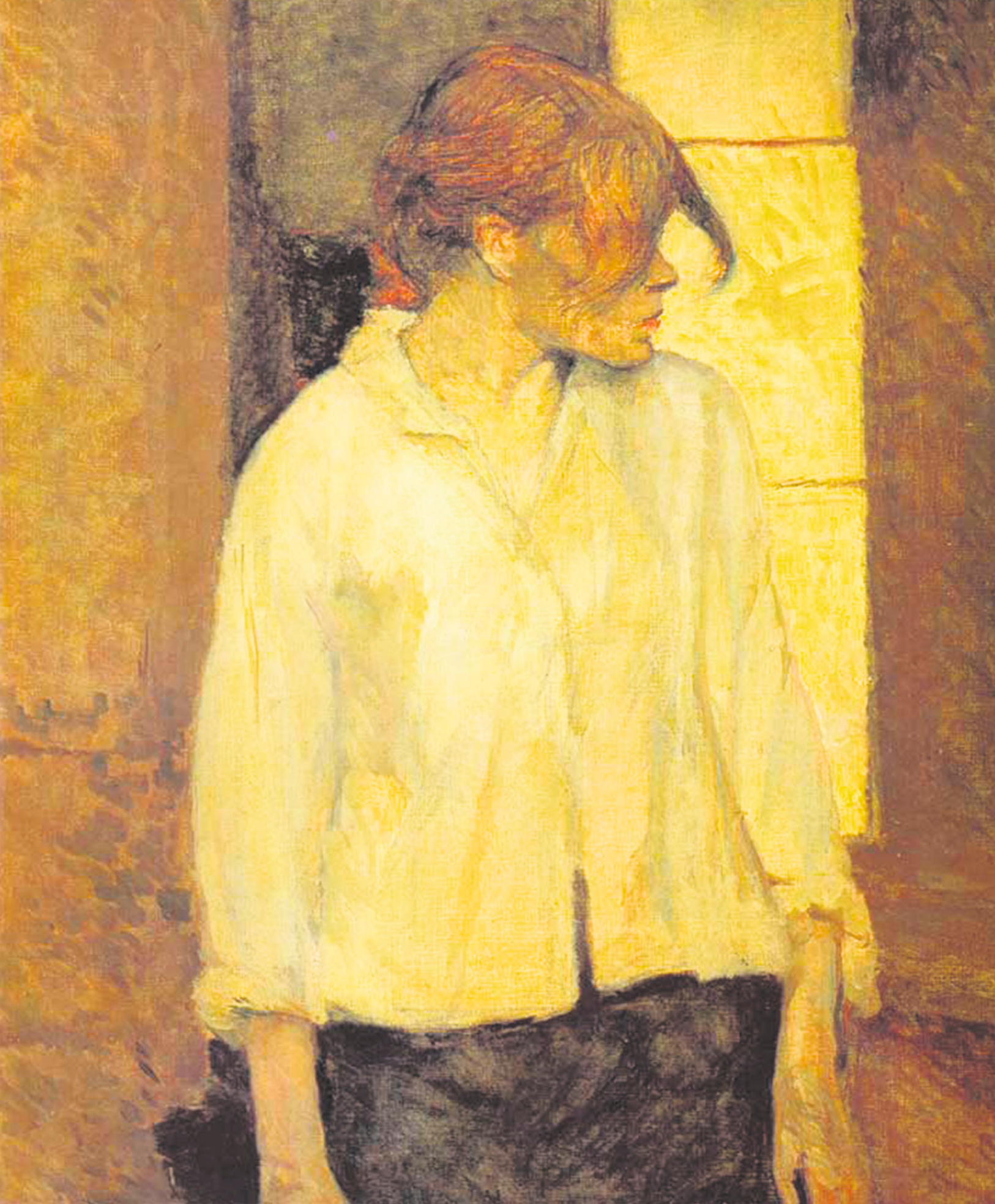
Corrie kwam laat terug.

'Wat nou? Lig je in mijn bed? schaam je je niet? eruit!'

Ik kwam overeind. Ze zag, mijn bevlekte hemd.

'Ach, is 't je net op nieuwjaarsdag overkomen... nu ja, dan is het tenminste gebeurd en hoef je niet meer te grienen, want ik heb best gezien dat je steeds in een hoekje wou kruipen om te huilen.'

Ik ging door de jodenbuurt naar huis, klappertandend in de avondkou, verkreukeld, met als enige gedachte: ik zou Wouter nooit meer onder ogen durven komen...

'MIJN DOCHTER, MENEER CABANEL' - Félicien Rops

Mina was uit luiheid en slapheid prostituée geworden. Zij was beland in een gesloten huis dat er heel fatsoenlijk en bescheiden uitzag en waar 's avonds heren uit de beste kringen binnenslopen. De meisjes waren er alleen 's nachts. Zij noemden de bordeelhoudster 'moeder' en moesten nadat zij een klant ontvangen hadden hun hoed weer opzetten en handschoenen aantrekken alsof zij pas binnen waren gekomen.

Toen mijn zuster de habitués had afgewerkt die nooit tweemaal dezelfde vrouw namen, verdiende zij er niets meer. Al haar mooie jurken gingen naar de lommerd en bij ons thuis was het weer hongeren geblazen, net als vroeger, want vader, die door de ontbering en de alcohol aan het eind van zijn krachten was geraakt, werkte niet meer.

Eénmaal had mijn zuster mij naar dat huis meegenomen. Ik was toen vijftien. Ik was blond en fris, een echt fijn meisje. Veel vlees zat er niet aan mijn lijfje, maar mijn zachte huid omsloot een soepel beendergestel; ik had hoge smalle heupen, en twee borstjes als bloemknoppen die haast opengaan en waarin het sap krachtig omhoogstuwt. Instinctmatig beschermde ik ze met beide handen.

De bordeelhoudster had erop gezinspeeld dat jonkies zoals ik erg in trek waren. O, alleen maar om hun benen aan hele deftige oude heren te laten zien, meer niet! Niets om bang voor te zijn! Ik was hoogst verontwaardigd toen ik begreep wat er van mijn zuster geworden was en waar ze mij heen had gebracht, en ik schold haar voor hoer uit.

Ik had in die tijd een dienstje bij joodse diamantbewerkers die tijdens een langdurige crisis in het diamantvak ouweklerekopers waren geworden. Het huishouden bestond uit een stuk of tien mensen, en dat krioelde allemaal door elkaar in één kamer met alkoof: de bedden werden 's avonds op de grond uitgelegd. Het geld dat ze verdienden ging weg aan eten, bij voorkeur zoetigheid, en aan opzichtige kleren. Ik was bij

hen als kind in huis, en sliep samen met de twee dochttertjes van mijn bazen. Iedereen in huis was erg vriendelijk voor mij omdat ik tegelijk zacht en ook flink was; we gingen erg hartelijk met elkaar om. Zelfs onze luizen konden goed met elkaar opschieten. De jodenmensen hadden zwarte luizen en ik blonde, en na enkele dagen begonnen zij al te kruisen. Binnen de kortste keren hadden we allemaal zwarte en blonde luizen én bruine bastaards, maar niemand van ons maakte zich daar druk over; we drukten ze met onze duim dood op de hoek van de tafel en hadden er een wild plezier in om ze onder onze nagels te horen knappen.

Op een sabbatavond wou ik me juist verkleden om aan het werk te gaan toen mijn moeder kwam. Zij vroeg de jodin of ik even een paar uurtjes weg mocht, en gaf als reden op dat mijn oom uit Duitsland was overgekomen en me voor zijn vertrek graag nog wou zien. De leugen lag er voor mij dik op. Beneden aan de trap stond Mina te wachten, echt hoerig opgedoft, de haren kort geknipt en met de krultang gefriseerd als die van een circusartiest en haar domme gezicht volgesmeerd met witte poeder en rouge. Ik werd kwaad en zei dat ik bij het huis van mijn baas niet te schande gemaakt wou worden. Zij antwoordde dat ik eerder gevleid moest zijn dat zo'n mooi geklede zuster mij op kwam zoeken.

'Jawel, maar wie je hoerenmanieren ziet, en de clownskop die jij je hebt aangemeten, weet meteen wat die mooie jurk betekent. Maar wat is er aan de hand? Wat is dat voor praatje over een oom die me zien wil?'

'Hoor eens,' zei moeder, 'Mina verdient niks meer, al haar kleren staan bij Ome Jan. Wij sterven van de honger. Er is een ouwe heer die je benen wil zien.'

'O nee, daar hoef je bij mij niet mee aan te komen!' 'Ik heb je vooruit gezegd: met dat wicht is niets te beginnen. Maar het moet, vooruit, de kleintjes zijn ziek van de honger.'

Ik kreeg een dichte voile voor om mijn kindergezichtje te verbergen en mijn zuster nam mij mee. Ik droeg een licht katoenen jurkje dat onder het vuil zat doordat ik de hele

sabbatdag met de kinderen op stoepen had zitten spelen. Op mijn hoofd droeg ik een oude dameshoed, door mijn bazin afgedankt, een opzichtig geval waar de bordeelhoudster niets van moest hebben. Zij was bang dat de klant zou denken dat ik al in het leven zat. Ze zei telkens weer: 'Wat een prachthoed! Heb je die geleend om hierheen te komen?' Ze hield zo aan dat de klant tenslotte op geprikkelde toon zei: 'Ach nee, dat lor zal wel van haarzelf zijn!'

Het was een man van tussen de vijftig en de zestig, mager en met een deftig uiterlijk. Koortsachtig betastte hij mijn lichaam en riep daarbij: 'O wat lief! O wat lief!'

Mijn ongewassen lichaampje en mijn krullen vol luizen schenen meer indruk op hem te maken dan wanneer ik doortrokken was geweest met reukwatertjes en omhangen met kant; maar de grootste aantrekkelijkheid voor hem was ongetwijfeld de smart die ik leed.

Voor hij wegging, gaf hij me een paar gulden en zei nog eens: 'O wat lief! O wat lief!'

Mijn zuster wachtte mij op. Toen ik haar zei wat er voorgevallen was, antwoordde zij: 'Dat wist ik wel. Nu kun je mij niet meer voor hoer uitschelden.'

Wij kwamen moeder tegen op de brug van onze gracht.

Zij had rode vlekken op de wangen en knipperde angstig met haar ogen. Ik gaf haar het geld; zij wierp mij een klagelijke blik toe, die ik ontweek.

Terug bij de joden ging ik de afwas van de sabbat doen.

Henri de Toulouse-Lautrec (1864-1901)

Derde vrittocht

Na een reeks van jaren vol gruwelijke honger moesten wij ook Amsterdam verlaten. Ditmaal gingen wij naar België. De stad betaalde de verhuizing. Weer werden wij 's avonds op een boot ingescheept. Het bederf waarin ik vijftien jaar was geworden, had mij een scherpte van geest gegeven waardoor ik mij de omvang van onze ellende volledig bewust was - en ik hield van Amsterdam. Toen wij onder de brug van de Hogesluis in de Amstel door voeren en wij de stad achter ons lieten, werd ik bleek en ik klappertandde alsof ik de koorts had.

De boot werd bevolkt door een verdacht gezelschap.

Een man en een vrouw die aan één stuk door ruzie maakten, werden midden in de nacht van boord gezet op een sluis vanwaar zij de kapitein nog een tijdje bleven uitschelden. In de gezamenlijke ruimte zaten verschillende passagiers te kaarten en met dobbelstenen te spelen. Ze hadden allemaal wat te veel op; de reuk van tabak en alcohol en een flauwe lucht die ik niet thuis kon brengen, verpestten de atmosfeer. Een dronken man had een hele bank in beslag genomen; hij lag op zijn rug en sloeg allerlei wartaal uit, waarbij hij zich hard met de vuisten op het hoofd bonkte; zijn adem stonk zo naar drank dat je er misselijk van werd. Onze kinderen sliepen op hoeken van banken; Mina liet zich door een van de stokers aanhalen en moeder en ik zaten in een hoekje op de grond tegen elkaar aangedrukt, bevend en te bang om te slapen.

Wij kwamen 's morgens in Rotterdam aan, waar politieagenten ons stonden op te wachten; zij spraken moeder aan en vroegen 'of zij die vrouw was'. Ik voelde mij door die manier van spreken zo beschaamd dat ik, toen wij de loopplank overgingen, luid tot een van hen zei: 'Ze zullen nog denken dat wij misdadigers zijn!'

'Nee, kindje,' antwoordde hij, 'die behandelen wij zo niet.'

Nou, dat stelde mij een beetje op mijn gemak. Toen zij ons naar een schuit brachten die op Antwerpen voer, bleken zij trouwens heel vriendelijk te zijn.

Moeder had een voorraad oudbakken broodjes ingeslagen

Eugeen Van Mieghem (1875 - 1930)

die voor minder werden verkocht. Hein kwam me opgetogen vertellen dat hij reizen wát prettig vond, omdat je dan tenminste goed te eten kreeg; hij had wel vier broodjes gehad. Ik had zelf niets gegeten: mijn keel was dichtgeknepen en mijn maag ook. En bij ons werd nooit gevraagd of je soms trek had - je kreeg alleen wat als je erom vroeg.

In de sluizen van Hansweert kwamen Zeeuwse vrouwen aan boord om kersen te verkopen. En daar zou ik wel graag wat van gegeten hebben, van die kersen, als ik een paar centen had gehad om ze te kopen. Ik had de Zeeuwse dracht nog nooit gezien en was meteen verrukt over de mooie kanten muts met de grote vleugels en de gouden versiering aan weerskanten van de slapen. Maar het meest bewonderde ik de rijke bloedkoralen ketting en het lijfje met geborduurde bloemen erop, langs de schouders afgezet met een zwart fluwelen stuk. Ik had best

een Zeeuwse boerin willen zijn om zo gekleed te kunnen gaan; zelfs de massa rokken die uitstonden als een klok vond ik mooi. Terwijl een van de vrouwen de ladder naar de sluis weer opging, woei haar rok op zodat je kon zien dat zij geen broek aan had. En lachen dat de mensen deden! Mij ergerde vooral het lachen van de vrouwen aan boord, waarbij mijn zuster Mina die zich op kersen had laten trakteren. 'Vuile rotmeid!' siste ik haar toe.

Aan de kade in Antwerpen werden we opgewacht door vader. De stad, waar in die tijd niets te doen was, stond me allesbehalve aan. Het Vlaams dat de mensen er spraken, leek mij het grofste taaltje dat ik van mijn leven gehoord had. Een goed geklede dame zei tegen een kind: 'Vooruit, vooruit of ik sla je op je gat!' Ik zag grote meisjes die zonder enige schaamte op straat gingen zitten om haar behoefte te doen, en haar rokken hoger optrokken dan nodig was. Nou, als dat België was! Ik vroeg waar de grachten waren - ik kon mij geen stad zonder grachten voorstellen.

'Die zijn er niet,' zei vader, 'of alleen in de rosse buurt, en wát voor grachten dan nog!'

Geen grachten ook. Alles in die stad stond mij tegen. Wij laadden onze spullen op een handkar die Hein en ik voortduwden tot ergens in een buitenwijk.

Ditmaal had vader zelfs geen moeite gedaan om een woning voor ons te zoeken. Een vriendelijke herbergier bij wie hij onderdak had gevonden, stond ons toe op zijn zolder te slapen.

'Alleen heeft de schoenmaker van het eerste verdiep hier zijn werkplaats,' zei de vrouw ons.

Wij legden stro op de vloer en daar lagen we, allemaal met hoofdpijn, vlak bij de schoenmaker die mijn zuster en mij met begerige ogen aankeek en die van 's morgens vijf uur af hard op het leer hamerde.

Pierre Paulus de Châtelet (1881 - 1959)

Hongersymfonie

We waren allemaal misselijk van de honger. Ik was de deur niet uitgegaan, want ik wist niet meer waar ik heen zou kunnen. Met vader was het afgelopen, hij was óp. We zagen hem bijna niet meer; hij zwierf links en rechts rond, niet meer tot normaal werken in staat.

Hein en Naatje praatten over de truc om aan één enkel sneetje brood genoeg te hebben. Naatje beweerde dat je het in de rondte af moest sabbelen en het laatste stuk ter grootte van een cent in je mond moest laten smelten.

‘Nee,’ antwoordde Hein, ‘zo moet het niet. Langzaam eten geeft juist meer honger. Als ik aan één snee brood genoeg wil hebben, slik ik de stukken bijna zonder kauwen door; dan krijg je later wel hoofdpijn, maar de honger is minder.’

Dirk kwam als een wilde binnenstuiven; hij liet de buitendeur open, ging recht naar de kast toe en begon dadelijk in alle vakken, de laden, de pan en zelfs onder de meubels naar iets eetbaars te zoeken. Zijn gezicht had de uitdrukking van een krankzinnige. Toen hij niets vond, ging hij weg zonder een woord te zeggen.

Moeder had gedacht dat zij haar hoofdpijn kwijt zou raken als ze naar buiten ging en bij de keukenramen de geur zou opsnuiven van het eten dat daar gekookt werd; maar ze kwam nog zieker en met nog meer honger thuis.

‘Wat zou dat toch zijn wat de rijken eten? De lucht alleen al is genoeg om een dode op te wekken, maar als je niets in je maag hebt, moet je naar adem snakken. Wat moeten we doen, wat moeten we in ‘s hemelsnaam dóen?’

Omdat ik duizelig was en mijn slapen hamerden, ging ik naar het raam om het te openen. Toen zag ik voor het winkelraam van de slager aan de overkant Kees, die bezig was de ruit te likken op de plaats waar aan de binnenkant de hammen en de ossetongen lagen uitgestald. Als door een horzel gestoken sprong ik op.

‘Moeder! Moeder!’ riep ik, ‘ga meteen mijn boeken verkopen en laat Kees boven komen of anders sla ik hem dood!’

Dol op lezen als ik was, en wanhopig dat ik geen Frans

kon lezen en geen Hollandse boeken kon vinden, had ik links en rechts wat Vlaamse boeken op de kop getikt. Er waren erbij die ik bij gebrek aan andere tien- of twaalfmaal gelezen had, zoals 'Het ijzeren graf' van Hendrik Conscience. Op die manier had ik een bibliotheekje bij elkaar gescharreld dat ik telkens opnieuw verslond. Verschillende keren had ik woedend de verkoop ervan tegengehouden; maar die dag pakte ik al mijn oude boeken in een mand en stuurde moeder ermee uit om ze te verkopen in de Galerij Bonier. Net als bij mijn communiejurk dacht ik dat wij een flinke prijs zouden maken voor die oude boeken die voor mij alles betekenden.

Terwijl moeder uit was om ze van de hand te doen, kwam de huurster van het huis (van wie wij de kamer ondergehuurd hadden) buiten adem naar boven.

'Juffrouw, zeg maar aan uw moeder dat ik haar nog een poosje krediet geef. Ik weet dat u al een paar dagen zonder eten zit. En toen ik een sneetje brood aan dat kleine Klaasje van u wou geven, weigerde hij en zei: Dank u wel mevrouw, maar ik heb net gegeten. Ik weet dat het niet waar is, en hij is nog zo'n hummel!'

Klaasje was acht jaar. Ik schokte van ontroering. Er waren dus nog enkelen onder ons die zich niet hadden overgegeven!

Moeder kwam spoedig terug. Ze had met de grootste moeite één frank en 75 centiem voor al mijn boeken weten te krijgen.

Hoer

Wij zaten weer eens zonder eten. Hein beukte sinds twee dagen met zijn zware smidshamer op het aambeeld zonder dat hij iets naar binnen had gekregen; hij was op een stoel neergezakt, wit weggetrokken, met gebogen hoofd en de armen slap langs zijn lichaam. 'Ik kan niet meer, ik kan niet meer,' herhaalde hij maar.

Klaasjes beentjes waren onder zijn lijfje doorgeknikt en hij zat op de grond, tegen de muur geleund; de andere kinderen zaten her en der door de kamer verspreid, allemaal ziek van de honger. Moeders gezicht gloeide van de koorts, en het knippen van haar ogen toonde hoe beroerd het met haar gesteld was; en mij liepen de koude rillingen over het lichaam. Mijn oudste zuster was van ons weggegaan, en wij zaten te wachten op vader, die op zoek naar verdienste 's morgens vroeg al was vertrokken. Hij kwam dronken terug en vroeg om eten.

Ik keek om mij heen en begreep dat er iets verschrikkelijks zou gebeuren als er niet terstond een uitweg gevonden werd. Toen nam ik mijn besluit. Ik maakte een sleep aan mijn rok, kamde mijn haar over het voorhoofd, knapte mij zo goed mogelijk op (waarbij het me speet dat ik geen poeder en rouge had zoals ik die bij de hoeren had gezien) en zei aan moeder dat ik uitging. Zij wou met me mee, om des te eerder de levensmiddelen naar huis te kunnen brengen.

Toen we eenmaal midden in de stad waren, vroeg ik haar op een afstandje te blijven. Het duurde niet lang of een man gaf mij te kennen dat ik hem moest volgen en nam mij mee in een re'ldez-voushuis. Toen het achter de rug was en ik mijn geld opeiste, vroeg hij of ik hem voor de gek hield. 'Voor vijf frank kan ik een sjieke dame krij- gen, en jij bent maar een luizenbos, een bedelaarster, en nog vuil op de koop toe. Schiet op en laat me door!'

Beneden weigerde hij de kamer te betalen. De verhuurster dreigde ons met de politie en toen betaalde hij haar maar. Toen wij vertrokken, riep de vrouw mij na: 'Vuile straatmeid, als je hier terug durft komen, geef ik je aan!'

Moeder stond mij op de boulevard op te wachten;

ik vertelde haar wat er gebeurd was en zag haar gezicht verstrakken van ontzetting en verslagenheid.

‘Wat moet ik doen? Wat moet ik doen? Ik heb kans gelopen zwanger te worden van iemand die ik niet ken, ik had de vuile ziekte op kunnen doen, ze hebben me uitgescholden, en dat allemaal voor niks, voor niks! En de kinderen, God, de kinderen!’

‘Als wij met lege handen thuiskomen, zullen ze doodgaan,’ zei moeder.

Ik stond met mijn gezicht tegen een boom te huilen.

Maar toen ik dacht aan onze kinderen die op ons zaten te wachten, keerde al mijn energie terug.

‘Ik ga door,’ zei ik, ‘maar dan moet u wat verder weg staan, u volgt me gewoon op de hielen.’

Ik had geen zakdoek en toen ik mijn tranen met mijn handen afveegde, kwamen er strepen op mijn gezicht.

Al na enkele ogenblikken hoorde ik iemand achter mij fluisteren: ‘Kleintje, hé, kleintje!’

Ik keerde mij om en zag dat een reus van een man achter mij aankwam.

‘Kom eens mee, kleintje.’

Ik ging mee. Hij bracht me naar een ander huis en gaf me vooraf enkele franken.

Hij behandelde mij heel voorzichtig, hij leek wel bang dat hij me breken zou. Hij moest lachen om mijn zwarte gezicht en mijn magerte, en had vreselijk veel plezier om het scharminkelige van mijn lichaam. Hij hield ook niet op te zeggen: Kleintje, hé, kleintje!

Na een poosje werd er op de deur gebonsd, en geroepen: ‘Zeg, schiet eens op jullie, de tijd is om hoor, er wachten anderen, de kamer moet vrij!’

Een ogenblik denkend dat het de politie was, had ik mij in mijn angst tegen de reus aangegooid, wat hem nog vrolijker maakte. Hij sloeg zijn armen om mij heen en stilletjes lachend fluisterde hij: ‘Kom nou, kleintje, kom nou!’

Wat deed het mij goed tegen die geweldige borst aan

te liggen! Voor het eerst in mijn leven had ik het gevoel beschermd te zijn. Alle smerissen van de stad hadden mij niet kunnen losmaken uit die om mij heen geslagen armen. Hij zou hun proestend hebben gezegd: 'Kijk nou es, 't is nog maar zo'n kleintje!'

Eenmaal op straat liep ik op een holletje naar moeder.

Wij kochten wat povere etenswaar en van onderaan de trap riepen wij naar boven, naar de kinderen: 'Wij hebben brood, wij hebben brood!'

Na een paar dagen liep ons huishouden zo geregeld als het nog nooit gedaan had. De kinderen aten op tijd, werden gewassen en gingen naar school; moeder hield zich met het huishouden bezig; vader dronk niet meer en zette 's avonds koffie en schilde de aardappels. Alleen ik lag in elkaar gekromd op de oude canapé die ik als bed gebruikte, en schokte van het huilen.

Het gemak waarmee mijn ouders die toestand aanvaardden, wekte in mij een afkeer jegens hen die met de dag groter werd. Zij waren zo ver gekomen dat zij vergaten hoe ik, de mooiste van hun kinderen, elke avond voor elke voorbijganger de hoer speelde. Zeker, wij hadden geen ander middel om aan de hongerdood te ontkomen, maar ik kon niet verdragen dat deze toestand aanvaard werd zonder dat iemand leed onder de weerzin en de verwensingen die mij achtervolgden.

Ik was te jong om te begrijpen dat de ellende aan hen zijn werk volbracht had terwijl ik nog mijn hele jeugd en heel mijn levenskracht had om mij tegen het lot te verzetten.

Henri de Toulouse-Lautrec (1864-1901)

Tippelen

‘Keetje, kind, de kleintjes zijn al twee dagen niet meer naar school geweest, dat kán ook niet, zonder eten... zou je niet...?’

‘Ach God,’ zuchtte ik.

Ik stond van mijn oude canapé op en trok het tippelkostuum van de kapstok, dat een meisje dat aan de tering gestorven was eens bij ons had achtergelaten. Ik wrong me in de schoenen met onmogelijk hoge hakken, de jurk met stroken en sleep, deed wat zwart onder mijn ogen, nam wangenrood en trok een dikke baan rood op mijn lippen. Mijn haar moest ik opbinden om er wat ouder uit te zien, want de verhuursters van de rendez-vous-huizen joegen me uit angst voor de politie weg wanneer ze aan m’n snuitje zagen dat ik pas zestien was. Hoed en sjaal had ik niet.

Terwijl ik me opdofte gluurde ik naar moeder. Zou ze meekomen? Alleen ging ik niet, voor niets ter wereld...

Bij de deur keerde ik mij om en keek haar aan. Ze zei geen woord, maar zette haar muts op en legde haar omslagdoek over de schouders.

Terwijl we naar het centrum wandelden bekeek ik haar tersluiks en dacht: kijk, moeder gaat mee, zo’n moeder zul je maar hebben. Straks volgt ze me weer op de voet, staat stil voor dezelfde etalages en als iemand me aanspreekt doet ze nadrukkelijk of ze mij niet kent; word ik door een man gevolgd dan trapt ze gewoon op mijn hielen zodat hij meteen merkt dat ze bij me hoort; en bij de kamerverhuursters blijft ze gewoon op de stoep staan tot ik naar buiten kom. Walgelijk is het... en ik zette zo’n vaart dat ze begon te hijgen.

‘Keetje, hé zeg...’

‘Wat doe je hier dan? Ga weg, je zit me tot h́ier!’

En ik rende door. Maar al gauw keerde ik om - verbeeld je dat ze was teruggegaan en mij alleen had gelaten! Mijn ogen zochten haar voor de uitstalramen van de gore winkels en vonden haar uiteindelijk terug, verloren, spiedend of ze mij ergens kon ontdekken... Zou ze helemaal niet meer beseffen dat ze iets monsterachtigs deed? God wat haatte ik dat mens,

wat verachtte ik haar... maar ik bleef wel op haar wachten.

‘Keetje, Keetje,’ hijgde ze en veegde met haar hand het zweet van haar voorhoofd.

‘Waarom loopt u ook zo pal naast me als ik de hoer moet spelen? Waar is dat voor nodig - bent ú een moeder? Nou, mooi hoor!’

Zij keek me scherp aan en heftig met de ogen knipperend, leek ze ineen te schrompelen; het was of ze mij wilde strelen maar niet durfde.

In het centrum stuurde ik haar weer weg maar fluisterde haar metten toe dat ze niet té ver mocht achterblijven; beangstigd door het werk dat mij wachtte, klemde ik haar hand vast: ‘U hoort het, hè, niet te ver!’

En de lijdensweg van gluren en lokken begon.

Na afloop was alle trots en eigendunk weg. Moeder moest me ondersteunen en leidde mij als een blinde langs de dichte winkels.

‘O moeder, ik kán niet meer, die schoenen, die hakken, ik kóm er niet meer op vooruit! Mijn tenen... mijn zij... elke stap die ik zo op het puntje van mijn voeten moet maken bezorgt me een steek in m’n zij... als ik de schoenen uitdeed...’

‘Nee meiske, je zou in een glasscherf kunnen trappen. Kom, we gaan even op een stoep uitrusten.’

‘Ik val er gewoon bij neer... vijf uur, vijf uur hebben we gelopen...’

‘Morgen mag je de hele ochtend in bed blijven. Kom, nog even de tanden op elkaar, daarginds is nog een winkel open, ik haal er wat te eten en thuis kook ik koffie voor je.’

Mijn jurk sleepte door het straatvuil, ik wreef mijn rouge weg en bleef zwaar op moeder leunen terwijl ik met mijn vrije hand op de vensterbanken steunde. Ik sprak met geen woord over wat ik met de onbekende mannen had meegemaakt of over mijn aandrift om ze in hun gezicht uit te schelden als ik mij aan ze moest overleveren, over de woede waarmee ik ze zou kunnen afranselen wanneer ze mijn lichaam vernederden...

Maar een eigenaardige soort kiesheid die tussen moeder en mij bestond, heeft mij steeds belet daar ook maar iets over te zeggen.

Bij ons huis fluisterde ze: 'We gaan heel zachtjes de trap op, dat de kinderen niet wakker worden.'

Ik viel op de canapé. Moeder maakte vuur en zette water op, daarna trok ze mijn schoenen uit en maakte de kousen wat lossen.

'O, mijn voeten, een pijn...'

Ze kleedde mij uit en legde mij onder de dekens.

'Direkt krijg je koffie.'

En ze keerde terug met een volle kop, een ei en wat brood; ze zag toe dat ik het opmaakte en dacht niet aan zichzelf.

'Zo kindje, zul je nu slapen?'

Ze stopte mij nog eens toe en spreidde haar omslagdoek over het voeteneinde uit.

Slapen - dat was makkelijk gezegd. De walging van de afgelopen uren woelde nog in mij rond, ik kon niet stil blijven liggen en wierp me heen en weer in machteloze opstandigheid.

'Kom liefje, slaap nu, morgen krijg je nog een kop heerlijke koffie en dan zal ik je de kaart leggen. Rustig nu, het is allemaal voorbij.'

En ik sliep in. Maar ik was zo bleek en onrustig geweest, vertelde ze mij de volgende dag, dat ze de hele nacht door steeds was opgestaan om naar mij te kijken. Toen ik wakker werd, stond ze over me heengebogen.

'Ah, ben je wakker!'

Ze bracht warme koffie met boterhammen en weer een ei; ze hield het kopje voor me vast en stopte een kussen in mijn rug.

'Kom, ik zal je de kaart leggen.'

Ze spreidde de kaarten over mijn knieën.

'Zeven - een brief... zeven - met goed nieuws... zeven - een jongeman met bruin haar die...'

'Ik moet niets van mannen met bruin haar hebben, bah!

Van niet één enkele; weg ermee!’

En een ruk van mijn knieën wierp de kaarten op de grond.

‘Jij met je domme gedoe; een brief, nou, die zal wel van de huisbaas zijn, en de bruine jongeman is natuurlijk zo’n ploert van ‘n deurwaarder. En voor die kletskoek laat jij je werk liggen, en je gelooft er nog in ook! Wat een moeder! Inplaats dat je voor het eten van de kleintjes zorgt...!’

Ik sprong van bed. Moeders oogleden knipperden, haar blik smeekte, maar nee, alle walging en alle weerzin was in mij teruggestort en er was de hele dag geen land meer met mij te bezeilen.

Henri de Toulouse-Lautrec (1864-1901)

Windekelen

Het was tweede helft november. Ik dwaalde door de benedenstad, moeder op tien pas achter mij, en als ik meende dat een man zin in mij had, wandelde ik een zijstraat in, hopend dat hij me zou volgen. Nu en dan, als ik voor het uitstalraam van een banketbakker bleef kijken, voegde moeder zich bij me en wezen wij elkaar op de koeken die er lagen: vierkante, ronde en koeken in hartvorm, vaak overtrokken met witte of roze suiker en met als gouden opschrift 'Catharina', omdat haar feest voor de deur stond.

'Wat heb ik eraan dat ik Catharina heet,' zei moeder, 'zoiets krijg ik tóch nooit op mijn naamdag... wat zouden de kleintjes wel zeggen, Keetje, als we allebei met een stapel koeken bovenkwamen?'

'Het is geen weer, je ziet bijna geen mens op straat met die natte sneeuw,' zei ik klappertandend, 'het wordt niets vanavond.'

Maar lijdzaam begon ik weer rond te wandelen. In de Slachtersstraat werd ik aangesproken door een man, een Waal, die ik amper kon verstaan.

'Ga mee, kleintje, blijf vannacht bij me slapen.'

'De hele nacht? Dat kost tien frank...'

'Goed. Kom maar.'

Ik volgde hem naar een straatje in de oude stad. Ik had moeder willen waarschuwen dat het voor de hele nacht zou wezen, maar ik kreeg er de kans niet voor.

Hij bracht me in het donker over een achtererfje naar binnen. Daar deed hij een lamp aan en wij bleken ons in een kleine slaapkamer met een groot bed te bevinden; hij gaf me twee vijf frankstukken, die ik in mijn zakdoek knoopte. Zonder voorspel nam hij me, het ging op 't werktuiglijke af, alsof 't voor hem net zo'n corvée was als voor mij. Daarna begroef hij zijn gezicht in mijn kussen. We spraken geen woord. Toen wentelde hij zich op zijn rug; zijn blik bleef hangen op de foto die aan het voeteneinde hing en een vrouw voorstelde, een dikke Vlaamse burgertante die ons hing toe te lachen. Toen de man zag dat ik zijn blik volgde, zei hij:

Henri de Toulouse-Lautrec (1864-1901)

‘Mijn vrouw.’

En in het Marollen-dialekt voegde hij eraan toe:

‘Z’is duud...’

En hij verstopte zijn gezicht weer in het kussen.

Kort nadien stond hij op, stak zijn benen in zijn broek en gaf me te verstaan dat ik ook het bed uit moest; hij maakte daarbij een gebaar van eten. Ik legde mijn doorweekte ulster om mijn schouders en trok mijn rijgschoenen aan. Hij bracht me langs een donkere trap naar de kelder en zei me daar te wachten; ik hoorde hem een lucifer aanstrijken en toen begon een petroleumlampje te gloeien.

Wij waren in een kelderkeuken. Hij wees me een stoel, nam een schotel met vlees in gestolde sju, sneed wat brood af,

wipte een fles bier open, en wij aten. Het was heerlijk, en elke keer als hij merkte dat ik alles alweer op had, sneed hij een nieuw stuk brood voor me af en legde hij weer een stukje vlees op mijn bord. Hij zag wel dat ik het eten naar binnen schrokte, maar zei er niets van. Toen nam hij het lampje en gingen wij weer de trap op. Hij legde een vinger op de lippen en fluisterde:

‘Ssst - de meid slaapt...’

Hij bracht me op de bovenverdieping in een grote kamer waar de muren helemaal uit kastjes en laden bestonden, evenals de paar meubelstukken die er waren. Van één der meubels trok hij de laden open en ik kon een kreet van verrassing niet onderdrukken: ze waren tot de rand gevuld met de prachtigste kunstbloemen.

‘Fabrikant,’ zei hij, op zijn borst tikkend.

Hij opende nog meer laden; daar puilden rozenguirlanden uit, tuiltjes anjelieren, buikige camelia’s (de namen leerde ik pas later op de Brusselse bloemenmarkt), breedgerande bloemen met een glazen dauwdruppel in het hart en op de bladen, en trossen groen waar wat grijs overheen was gelegd.

De man ging door, neerslachtig de laden voor mij te openen en in verrukking liet ik de vingertoppen van bloem naar bloem springen. Opeens slaakte ik weer een kreet van bewondering: in de la die hij nu uittrok, lagen slingers witsatijnen bloemen met bladranden en hartjes van roze, rood en lichtpaars - de mooiste bloemen, vond ik, van allemaal.

‘Kies er maar een uit.’

Ik nam een slingertje met lichtpaars.

‘Windekelken,’ zei hij, de bloemen in zijdepapier wikkellend.

Wij gingen terug in bed en hij beduidde me dat ik kon slapen, wat hij zelf toen ook deed. Het was nog nacht toen hij me weer wakker schudde en op mijn kleren wees. Ik kleepte mij aan en hij bracht me tot de voordeur, zeggend: ‘Het is zo tijd voor de werklui.’ Zachtjes sloot hij de deur achter me.

Ik wist niet zo nauwkeurig waar ik mij bevond; de straat liep heel steil op en door de ijzel gleed ik steeds weer naar

achter, terwijl de ijssplinters die door de kille mist ontstonden, mij tegen het gezicht woeien. Ik bereikte tenslotte de Grote Markt, vanwaar ik de weg naar huis wel wist. Onderweg kocht ik wat etenswaar in de eerste winkel die ik open zag, en 't was nog maar zes uur toen ik thuiskwam.

'Goddank,' riep moeder, 'kínd, wat ben ik ongerust geweest! Tot twee uur heb ik voor dat huis staan wachten - als ik je had horen roepen, had ik de hele buurt bij elkaar geschreeuwd... Heb je geld?'

Ik gaf haar acht frank, twee had ik er voor het eten uitgegeven.

'En ik heb nog stoffen bloemen gekregen.'

Ik liet de windekelken zien.

'Zie je maar weer hoe eenvoudig alles is,' zei vader. 'We hebben allemaal te eten, jij kunt de hele dag blijven slapen als je dat wilt, en uitgaan met mooie blommen op je hoed...'

Ik voelde het bloed uit mijn gezicht wegtrekken; hij zag het en hield zijn mond verder.

De kleintjes slokten het eten naar binnen, op hun strozak gehurkt. Moeder pakte een paar sneetjes in voor Hein, die naar zijn werk moest; ze gaf hem een kop vol gloeiende koffie die hij staande opdrank, na hem te hebben afgekoeld door hem in het schoteltje te gieten. Zelf kreeg ik ook een kopje; toen schoof ik een stoel voor het raam om mijn miserabele hoedje met de windekelken op te sieren.

Hein heeft een meisje

Hein, zestien jaar nu, was in de leer bij een rijtuigmaker. Al sinds de lente had hij me vlugger en netter geleden, en dat zijn ogen groter waren geworden, was zeker. 's Avonds als hij van zijn werk thuiskwam sloeg hij vlug zijn eten naar binnen, hij verzorgde zijn uiterlijk een beetje en verdween. En op zondag wies hij zich zorgvuldig schoon, deed hij pommade in zijn haar en stond hij eindeloos aan zijn ellendige dasje te plukken, dat hij maar nooit zó kon knopen als hij wilde; hij kwam in de namiddag te laat voor het eten. Doordat het werk in huis praktisch helemaal door mij geregeld moest worden, ging de verandering in Heins gedrag een beetje aan me voorbij; maar toen hij op de zomerzondagen zijn brood ingepakt wou hebben om naar buiten te gaan en hij inplaats van vijftig centiem zakgeld vijfenzeventig vroeg, sprak ik er met moeder over. Zij vertelde mij op nogal zorgelijke toon dat Hein verliefd was op een meisje van vijftien; in de laatste tijd had ze gehoest en daarom moest ze 's zondags in de frisse lucht.

'Door de week kan ze niet, dan moet ze werken. Haar moeder is weduwe en samen maken ze babyschoentjes voor de kost; werkelijk zúlke lieve schoentjes van wit leer en satijn, daar heb je geen idee van. Ze maken ze bij dozijnen, maar hebben de hele week dan ook geen tijd om te verzitten, net als toen ik nog kant klost. Ze bewonen één achterkamertje, want het werk mag nog zo leuk zijn, het brengt bijna niets in het laatje.'

'Hoe weet je dat zo goed? Heeft Hein het verteld?'

'Nee, die zegt bijna geen woord, hij is te bang dat we hem uitlachen. De moeder van het meisje is het wezen vertellen. Het kind hoest al maanden en de dokter zegt dat ze buitenlucht moet hebben, maar wat kun je daaraan doen? Ze moeten toch leven! Zondagsmorgens vroeg gaan ze naar buiten en nemen ze hun brood mee, maar het meisje wil niet meer zonder Hein. Toen is de moeder mij komen vragen of mijn zoon mee mocht; ze zei dat er niks op hun te zeggen was en dat de gezondheid van haar kind er van afhing. En omdat ze net zo arm zijn als wij, neemt hij zijn eigen brood mee. Ze heeft me

thuis op de koffie verzocht, en zo hebben we wat beter kennis gemaakt.'

'En daar heb je me niets van verteld?'

'Ach, jij hebt nooit tijd om eens te babbelen, zodra je klaar bent met werken neem je een boek en je begraaft je daarin.'

Van de zondagen die Hein op het land doorbracht kwam hij stralend terug. Meestal was hij tegen achten thuis, helemaal roze in zijn gezicht en het leek dan of de kamer iets van de geur van de velden kreeg. Hij ging daarna niet meer het huis uit. Vaak bleef hij de rest van de avond zitten dromen, hij glimlachte en bewoog de lippen; klaarblijkelijk vroeg hij het meisje allerlei dingen en hoorde hij ook haar antwoord. Andere keren nam hij een totaal beduimeld schrift en tekende rijtuigen, karretjes en locomotieven.

Op een avond dat we alleen thuis waren, ging ik op hem toe om naar zijn tekenen te kijken.

'Je gaat vooruit, Hein, maar je werkt ook hard.'

'Als ik mijn vak goed wil leren moet ik ook weten hoe alles in elkaar zit en een knap rijtuig is niet zo makkelijk. D'r zit een hele techniek in, hè, en dat wil geleerd zijn. Ik wil geen lamhandje wezen en als ik trouw moet ik voor mijn gezin kunnen zorgen.'

'Je bent gek, jongen, je bent pas zestien.'

'Het is voor later,' lachte hij, 'maar ik moet het nú al leren. Dacht je dat ik mijn kinderen in honger en armoede groot wou brengen, zoals wijzelf?'

'Dat was niet omdat vader z'n vak niet verstond, maar omdat wij met teveel zijn. Negen kinderen, dat is belachelijk!'

'Ja, maar als je getrouwd bent en je van je vrouw houdt?'

Hij bloosde en boog zich over zijn werk, ik voelde dat hij trilde. Toen keek hij me aan.

'Wat kun je eraan doen, dat je zoveel kinderen krijgt? Zónder kinderen wil ik niet.'

Hij keek me zo open aan, hij leek me zo rein, zo onbedorven, dat ik zweeg en me voor mijn broer schaamde om

wat ik wist.

Op een avond riep hij: 'Ja, nu heb ik het!'

'Wat heb je?'

'Kijk maar.' En hij liet me zijn tekening zien. 'Je hebt vier man nodig om de ijzeren band rond een wiel aan te brengen, maar met dit apparaat waar ik al een hele tijd naar gezocht heb, is er nog maar één nodig. Ik zal het de baas laten zien.'

Toen ik op een zondag een marineblauwe dasstrik omdeed, zei hij me opeens: 'Dat, dat is een mannendas, die zou mij veel beter staan dan jou. De mijne is gewoon een touwtje.'

'Best, maar wat moet ik dan?'

'Je hebt toch nog een speld.'

'Dat is waar. Kom, ik zal je de das omknopen.'

Toen ik de knoop had gelegd ging hij voor het spiegeltje staan en bekeek vol trots de dubbele knoop onder zijn rafelige kraag.

'Vind je niet dat ik een onmogelijk lange hals heb?'

'Nee hoor, een lange hals, dat is juist mooi.'

'O, is het mooi... dat wist ik niet.'

De hele zomer door beleefde Hein een paradijs op aarde. Wij waren elkaar veel nader gekomen: onze zondagavonden wanneer ik las en hij tekende, waren heerlijk. Hij had lange fijne handen en smalle polsen, maar ze waren zo sterk en snel dat hij er alles mee zou kunnen doen.

Tegen de herfst werd hij neerslachtig.

'Vertel me eens,' zei ik hem op een avond, 'er is iets.'

'Zij hoest veel erger,' antwoordde hij en begon te snikken, 'en het weer wordt te slecht om naar buiten te gaan.'

In de winter moesten ze haar naar het ziekenhuis brengen. Hein ging er alle zondagen heen en als hij terugkeerde voelde hij zich belabberd. Het meisje overleed tegen het voorjaar. Na de begrafenis sloot Hein zich op in het kamertje waar mijn oude canapé stond; we hoorden hem zuchten en snikken als een klein meisje.

Schildersmodel

Henri de Toulouse-Lautrec (1864-1901)

Ik voelde me aan 't einde van mijn krachten en was bang weer naar het ziekenhuis te moeten: de omstandigheden waaronder ik als schildersmodel moest werken, hadden me

uitgeput. Ik stond om zeven uur op en kleepte mij aan; maar moeder had vaak de koffie nog niet klaar, de kachel had gerookt, het water wou niet koken of Kees was nog niet terug van de bakker... om kort te gaan, de helft van de tijd ging ik zonder eten de deur uit.

Ik moest altijd een lange weg afleggen. Wij woonden aan de uiterste rand van een volkswijk en praktisch alle schilders juist aan het andere eind van de stad. In de winter (de tijd van het jaar dat ik het meest poseerde) moest ik door regen, sneeuw en ijzel zeker een dik uur te voet gaan, zonder overjas en niet zelden hinkend op een schoen met 'n spijker, altijd met kletsnatte kousen en zonder dat ik een tweede paar bezat. Het gevolg was dat ik zwetend en uitgeput aankwam, met gloeiende ogen en roodaangelopen gezicht. Dan moest ik me uitkleden en mijn stand innemen, staande, op een knie of met heel mijn gewicht op een elleboog. Na een paar tellen al begon ik te klappertanden, er gingen rillingen door me heen en ik werd lijkkleek; een gemene hoest die me de hele winter bijbleef scheurde door mijn borst en daardoor schoot de draperie uit de plooi...

De schilders hadden veel geduld, dat moet ik zeggen (slechts één keer ben ik vanwege het hoesten door een dame weggestuurd): ik zag dat ze medelijden met me hadden, maar ze waren zelf meestal zo arm als de mieren en hadden geen geld te vergeven. Soms stelden ze het poseren uit tot de volgende dag. Tussen de middag kreeg ik doorgaans brood met een glas bier of wat koffie; een enkeling had er sardines of een stukje kaas bij. Tegen vieren ging ik terug naar huis.

De aardappels waren rond het middaguur gekookt en moeder had een stuk of tien apart gelegd op een bord, met een meelsausje eroverheen. Ze stonden altijd onder in de oven, zonder deksel. In de loop van de namiddag griste Dirk een aardappel weg; na schooltijd nam Kees er stiekem een, en Naatje nog een derde; en zelfs moeder nam er van tijd tot tijd van, blijkbaar overtuigd dat ik er 's middags bij de schilders goed van at. Als ik thuiskwam vond ik nog maar drie of vier

aardappels, die onder hun meelkorst volkomen uitgedroogd waren: dat was mijn avondeten. Soms speelde ik op, andere keren vroeg ik moeder bijna onderdanig om met het koken van mijn aardappels te wachten tot ik thuis was.

‘Extra voor jou koken? Nooit van m’n leven!’

‘Maar pas dan asjeblieft op dat de kleintjes er niet van eten en zet er een deksel overheen, dan blijft er tenminste wat vocht in.’

‘Jij altijd met je toestanden! Als je ze niet lust, geef je ze maar aan de anderen, die maken niet zo’n drukte.’

Dat heb ik ook vaak gedaan en dan stuurde ik Naatje met vijftien centiem naar de slager om een dun schijfje mager spek te halen. Ik at het rauw, liefst op een stukje zwartbrood met peper en zout, en warmde daarbij wat koffie op, of liever cichorei-nat.

Wanneer mijn kousen te nat waren, moest ik ze ‘s avonds wassen en ze ‘s nachts laten drogen voor de volgende morgen. Moeder wilde dat ik ook nog de afwas deed of de vloer ging boenen; dan kon ik honderd keer zeggen dat ik vaak om mijn handen poseerde en ze dus een beetje moest sparen, maar dat drong niet tot haar door.

‘Jij hebt altijd smoesjes om niets te hoeven doen; als een hand rood is en iemand wil hem wit schilderen, dan hoeft hij volgens mij alleen maar witte verf te nemen.’

Als ze zoiets zei kon ik ploffen van woede.

Toen ik op een winteravond tegen vijven thuiskwam, lag er een briefje van een schilderende dame die vroeg of ik vóór zes uur bij haar wilde zijn. Het was aan het andere eind van de stad. Ik vertrok dus meteen weer en ik haalde het nog net, maar ik had een heel roze, opgewonden gezicht.

Terwijl ik door de gang liep, passeerde mij een heer die naar me glimlachte, maar ik was veel te druk om er aandacht aan te schenken. Ik trof een regeling met de dame, die erg met me ingenomen was en plannen had voor een groot schilderij... had ik ook eens geluk! wekenlang brood op de plank!

Bij het verlaten van het huis liepen twee jongemannen met mij op. Van mijn blos was niets meer over, ik was bleek geworden en rilde - sinds de middag had ik geen hap eten meer gehad. Eén van de twee kon zijn ogen niet van mij afhouden: hij was groot van gestalte, zeer goed gekleed, had lichtblond haar en zachtbruine ogen. Degene die in de gang naar mij gelachen had was een jood met donker uiterlijk; hij stapte bruusk op me toe en vroeg of ik iets met hem wilde drinken, wat ik aannam. De blonde bleef op 'n afstandje. Voor het café keerde ik mij om en zei:

‘En uw vriend?’

‘Hé, kom mee!’

Wij gingen met z'n drieën binnen; de bruine jongeman trok zich spoedig terug en de blonde vroeg of ik mee ging eten.

Het was de eerste keer in mijn leven dat ik een restaurant binnenging. Ik wist hoegenaamd niet hoe ik me moest gedragen, niet eens hoe ik een lepel vast moest houden (ik greep hem met de volle hand, zoals kleine kinderen doen), en dan nog mes en vork... het werd zo erg, dat ik besloot met mijn mes te eten, ik had eens horen zeggen dat het erg chic was. Door de manier van kijken van de jongeman merkte ik dat hij zich schaamde. Toen lette ik op hoe hij het deed, ik volgde elke beweging na en het ging uitstekend.

Na het eten gingen wij De klokken van Corneville zien. Mijn nieuwe vriend was Duitser en sprak bijna even slecht Frans als ik. Ik merkte dat hij weinig ervaring met vrouwen had en bijna trots was, een meisje mee uit te nemen. Toen hij mij na afloop meenam naar een hotelkamer, vond ik dat de gewoonste zaak van de wereld. Ik wist het wel: hij mocht niet achterblijven bij zijn vrienden; zijn kameraad had gezegd ‘nou heb ik een meisje dat je past’, dus dat meisje moest ook meegaan naar de kamer, anders was ze een spelbreekster. De volgende avond zou hij een ander oppikken en niet meer aan mij denken... Zo ging het nu eenmaal. En zijn donkergouden ogen en vlasblonde haar waren mooi, heel mooi, en hij had een leuke naam: Eitel.

Toen hij me om twee uur in de nacht thuisbracht, vroeg hij of ik de volgende dag weer met hem wilde dineren.

Op dat ogenblik wist ik dat ik op de drempel van een nieuw leven stond.

Eitel

Henri de Toulouse-Lautrec (1864-1901)

Ik ontmoette Eitel drie keer in de week. Als ik van het poseren thuiskwam dirkte ik me zo goed mogelijk op en om zes uur was ik op de afgesproken plaats. Hij had een paar handschoenen, een voile en een paraplu voor me gekocht. Wij aten meestal voor zes of zeven frank in een van de oude restaurants in de benedenstad; daarna bezochten wij een

operette of brachten wij de avond door in het café-concert. Na een tijdje nam Eitel me ook wel naar een gewoon café mee, inplaats van naar het theater, maar daar verveelde ik me dood. Ik zou het helemaal niet erg hebben gevonden de hele avond met hem te praten, maar hij was juist helemaal geen prater... De derde of vierder keer zei ik hem dus dat ik het toch niet zo gezellig vond, en na een beetje gekibbel moest hij bekennen dat het hem te duur was om drie keer in de week buitenshuis te eten, dan naar het theater te gaan en een hotelkamer te betalen... Ja, dat was een argument, nietwaar.

‘Als jij je geld nodig hebt voor nuttiger dingen, dan moeten we het niet weggooien aan uitgangetjes. Ik had alleen gedacht dat je rijk was...’

‘Op het ogenblik niet. We zijn heel rijk geweest, maar mijn vader heeft een groot deel van zijn vermogen verloren.’

‘O, als het zo zit - maar ik ben net zo lief in een café, waar ik kan praten.’

‘Praten, ja, maar waarover? ‘t Is jammer dat je niet kunt kaarten...’

‘O nee, daar krijg ik de kriebels van. Laten we liever naar bed gaan...’

Het liep tegen carnaval en ik was helemaal wild bij het vooruitzicht mij te mogen verkleden en naar een bal te gaan. Op een avond zei Eitel me:

‘Ik zal je twee dingen voorstellen, dan kun je kiezen. Of we kunnen echt carnaval vieren, dan huren we een kostuum voor je, we gaan dineren, naar het bal en naar het souper; óf je mag een hele mooie jurk kopen. Een van de twee, denk er maar over na.’

Ik zat op mijn stoel te rillen van vreugde toen ik al dat heerlijks hoorde opnoemen. Eindelijk kon ik ook eens ondervinden wat het wil zeggen om mooi te zijn en naar een bal te gaan, al was het maar voor één keer. Maar een mooie japon, daar deed ik wel twee jaar mee...

Eitel keek me met zijn notenbruine ogen nieuwsgierig aan. Ik behoefde niet te weifelen:

‘Liever een jurk, daar heb ik langer wat aan, dan zie ik er beter uit wanneer we samen ergens heengaan.’

‘Goed, hier heb je honderdvijfentwintig frank, maak je maar mooi... Over een week is het vastelavond, dan gaan we een hapje eten en naar de maskers kijken.’

Goeie genade, wat een berg geld!

De volgende dag al ging ik naar de Nieuwstraat waar ik een kant en klare japon kocht, die een beetje naar mijn figuur vermaakt werd. Hij was donkergroen, nauw toegesneden en met een lange overrok, op het lijfje versierd met linten en gegarneerd met knoopjes en knoopsgaten die met tafzijde waren afgezet. Hij kostte tachtig frank, ik had dus nog vijfenveertig over. Deze keer wilde ik al het geld eens voor mijzelf uitgeven en thuis had ik er dus niets van gezegd. Ik had de laatste weken trouwens goed verdiend doordat een schilder een groot doek met mij had opgezet; na iedere zitting veegde hij ongeveer alles weer uit en de volgende morgen begon hij opnieuw. Ik was buiten mijzelf van plezier: als hij zo doorging, dacht ik, komt er nooit een eind aan...

Van de vijfenveertig frank die overbleven kocht ik:

1 paar schoenen	12,00
1 groene vilthoed	3,00
1 grote toef haneveren	2,75
1 groenfluwelen lint	1,50
1 groene voile	2,75
2 hemdjcs van 3 frank	6,00
2 broekjes van 2 fr. 50	5,00
1 violette rok	5,00
1 paar kousen	2,50
3 zakdoeken	1,50
1 stuk zeep	0,10

42,10

en dan nam ik nog een bad	1,00
---------------------------	------

Totaal	43,10
--------	-------

Ik vond dat ik zulke mooie kleren niet aan kon trekken zonder mij van top tot teen gewassen te hebben: met alle kinderen om mij heen, was dat bij ons onmogelijk. Bovendien vond moeder dat een fatsoenlijk meisje alleen maar gezicht en handen mocht wassen, en aangezien ik fatsoenlijk wou wezen...!

Ik besloot mijn haar met panamakruiden te wassen en in de stad een bad te nemen. Zalig, dat eerste bad! Die sensatie, helemaal in warm water te liggen, nee, die vergeet ik nooit... In het begin kon ik even geen adem meer krijgen, maar daarna, héérlijk!

Ik had mijn nieuwe ondergoed meegenomen, zodat ik thuis alleen nog mijn jurk hoefde aan te trekken en mijn hoed opdoen. Ik kon wel door de straten zweven, zo vrolijk voelde ik me. Thuis was er nog even ruzie met moeder omdat ik kleren had gekocht in plaats van het geld voor het huishouden af te staan, zoals altijd. Ik zei haar wel dat ik op die manier mijn vriend zou bedriegen en hem zou kunnen verliezen, maar zij bleef me verwijten maken.

Ik trok mijn mooie jurk aan en zette mijn hoed iets achter op mijn hoofd zodat de slag in mijn haar zichtbaar bleef. De krullen hingen op mijn rug, bijeengehouden door een lint; de panamakruiden hadden ze een gouden weerschijn gegeven. De gazen sluier spande ik over mijn hoed en gezicht, en onder mijn kin legde ik er een dikke knoop in. Thuis hadden we geen grote spiegel, maar toen ik mij op straat in de winkelruiten kon zien had ik moeite mijzelf te herkennen: ik was lang, slank, heel elegant, en het geluk had een zeldzame glans over mijn gezicht gelegd.

Eitel stond mij al op te wachten, samen met een vriend die wel vaker met ons meeding en die erg op mij gesteld was. Ze herkenden mij niet. Ik kon het niet laten om tweemaal vlak langs ze te wandelen en hoorde Eitel toen zeggen:

‘Maar anders is ze nooit te laat...’

Ik lichtte mijn voile op en groette.

‘Ben jij het! Niet te geloven! Kijk haar eens! Jongens,

wat een schoonheid zo, het lijkt of je nooit iets anders hebt gedragen!’

Met een mooi spontaan en trots gebaar bood hij me zijn arm; zijn vriend begeleidde mij aan mijn andere zijde. Ik gloeide van geluk en voldoening. Alle drie opgewonden pratend in ons slechte Frans namen wij de Nieuwstraat, destijds een lange, slechtverlichte slurf. Hoewel ik geen jas droeg had ik het niet koud; met mijn pelerine en mijn voile voelde ik mij warm genoeg ingestopt. Het vroom; de wind greep heftig in mijn haneveren en als ik tegen de huizenwand of op de grond mijn schaduw zag met die dansende pluimen op mijn hoofd, voelde ik me niet helemaal op mijn gemak.

Bij het binnentreden van het restaurant zag Eitel me voor het eerst in het volle licht: hij drukte mijn arm stijf tegen zich aan en zei vertederd: ‘O, mijn diertje van me...’

Na het diner begaven wij ons naar een groot café waar landgenoten van Eitel zaten. Enkelen hunner kende ik. Iedereen begroette mij heel vriendelijk en zei iets aardigs over mijn uiterlijk. Maar eensklaps verstarde ik, al liet ik niets blijken: in het gezelschap zat een jonge man die mij op een avond van het trottoir had opgepikt en toen eindeloos had gemarchandeerd om twee frank minder te betalen dan de tien, die ik gevraagd had. Ik zag hem fluisteren met zijn buurman. Eitel vroeg hun of ze soms over zaken praatten, zo ernstig deden ze.

‘Nee,’ antwoordde de een, ‘wij hebben het over een straatlel, die de nette dame uithangt...’

Eitel, in beslag genomen door de maskers die tevoorschijn dansten, luisterde al niet meer. Nu en dan moest ik mijn zakdoek tegen mijn mond drukken om het klapperen van mijn tanden te verbergen; ik voelde dat het bloed uit mijn gezicht was weggestroomd. Opdat Eitel daar niets achter zou zoeken, bestelde ik een hete grog. Tegen middernacht vertrokken de heren, die allen in avondkostuum waren, naar het bal in de Munt, en wij gingen getweeën naar een Kamer.

Het was in het café zo ondraaglijk voor me geweest, dat

ik helemaal neerslachtig was - ik verbeeldde mij dat ik nooit meer oprecht plezier zou kunnen hebben, dat ik geschandvlekt was voor de rest van mijn leven. En plotseling, toen Eitel mij kustte, begon ik te snikken... zou ik maar niet alles bekennen? dacht ik even... nee, nee, niet doen!

‘Wat heb je toch, schatje?’

Toen vertelde ik hem, met mijn hoofd tegen zijn borst, hoe ongelukkig ik bij ons thuis was, dat ik de zorg voor het hele huishouden droeg, dat mijn vader nooit werkte en dat ik nagenoeg óp was.

‘Wat vertel je me daar? Moet jij alleen het hele gezin verzorgen? Maar dat is misdadig, zo mag je niet verder gaan, je moet aan jezelf denken, je hebt niet het recht je zo af te beulen.’

Die taal was nieuw voor mij, zulke woorden had ik nooit gehoord; ik had geloofd dat je nooit rekening met jezelf mocht houden en dat ik misdeed als ik niet alles voor ons gezin opofferde... maar aan jezelf denken scheen dus niet verkeerd te zijn, en dat kalmeerde mij.

‘Weet je wat, engel van me, kom bij me wonen. Eén voorwaarde: op de dag dat ik naar mijn land terugmoet of ga trouwen, zul je me geen verwijten maken of zeggen dat ik je bedrogen heb.’

Geheel verbijsterd ging ik overeind zitten. Hij weet niets van me, hij heeft zelfs geen idee... hoe is ‘t mogelijk, en toch spreekt hij zo tegen me... maar als hij eens wist... is dat stommitieit van hem, of liefde?

‘Als je wilt, kom dan bij me voor zolang het wil duren; dan ben je veilig voor de klauwen van je ouders die je uitbuiten. Maar het is afgesproken dat je geen moeilijkheden maakt wanneer het uit moet zijn. Ik ben zo openhartig omdat ik meen dat het met een meisje als jij mogelijk is om niets achter te houden...’

Liggend naast Eitel bleef ik de rest van de nacht wikken en wegen, en ik vroeg me af waarom al wat lelijk en vernederend was steeds op mijn hoofd was neergekomen...

en toen begreep ik dat ik ermee moest breken. Ik ga bij hem inwonen, dacht ik, want thuis is het leven onmogelijk geworden. Ik draag mijn verdiensten af, dat wel, maar het huis ga ik uit, en anders verdoe ik me.

En kijkend naar het mooie blonde hoofd van mijn minnaar die met gesloten vuisten lag te slapen, dacht ik: jou, jou beloon ik genoeg met mijn lichaam, méér ben ik je niet schuldig.

De volgende dag bond ik thuis mijn spullen samen tot een pak en zei moeder dat ze kon blijven rekenen op alles wat ik als model verdiende, maar dat ik zelf vertrok. Zij wilde me niet laten gaan. Ik had mijn mooiste kleren over mijn arm hangen; zij riep Hein, wie de tranen in de ogen stonden, te hulp om mij de weg te versperren.

Maar ineens zag ik de oude canapé staan, die ik als bed gebruikte, met vlak daarachter een ongebruikte deur die naar buiten openging. Ik sprong op de canapé, gooide de deur open en rende de trap af. Voor ze van de schrik bekomen waren, was ik buiten, hollend achter een tramwagen.

Een half uur later hing ik mijn kleren in de spiegelkast naast die van mijn vriend.

Inlichtingen jagen

Eitel was volontair bij een groot bankiershuis en kreeg van zijn vader tweehonderd frank in de maand om van te leven; wat ik verdiende droeg ik grotendeels aan mijn ouders af. Onze kamers kostten zestig frank in de maand, de piano vijftientig, en we moesten dus bezuinigen tot het uiterste. Eitel bleef, met zijn garderobe die hij van huis had meegenomen, nog steeds iets houden van een verarmde prins die het niet opgeeft. Elke keer verbaasde het mij als ik zag hoe die jongeman, in weelde opgegroeid, in staat bleek zo scherp op het geld te letten: zoveel voor de huur, zoveel voor eten, zoveel voor kleren en vertier... Hadden mijn ouders maar een tiende deel van zijn zin voor orde bezeten... nee, dat is natuurlijk onzin, wat ik zeg: als bij ons brood of aardappels in huis kwamen, waren wij doorgaans zo uitgehongerd dat we totaal niet in staat waren om eraan te denken dat we ook de volgende dag nog moesten eten...

Een vriend van Eitel bezorgde hem een agentschap voor handelsinlichtingen. Hij kreeg anderhalve frank per inlichting en ik wist er soms tien tot twaalf per dag bij elkaar te zoeken: doordat ik er uitzag als een keurige jonge vrouw die niets te kort kwam, ging dat vrij vlot. Op die manier leerde ik de stad ook in al haar uithoeken kennen en beminnen.

Eitel had me gezegd dat ik er achter moest komen of bepaalde mensen een goede naam hadden, ook wat geld betreft, en of er iets in hun zaak omging. Wat ik wilde weten ging ik gewoon bij de omwonenden vragen. Ik scheen er heel geschikt voor te zijn, want we hoorden herhaaldelijk dat men tevreden was over de manier waarop we het bureau bedienden.

Natuurlijk deden zich nu en dan onmogelijke toestanden voor, waar ik me zo goed en zo kwaad als 't ging uitredde... Zo moest ik eens in de buurt van de Hoogstraat inlichtingen verzamelen over een handelaarster in ongeregelde goederen. Twee huizen naast het hare ging ik een café binnen, waar ik van buiten niet had kunnen zien wie er zaten. Dat bleken drie vrouwen, die aan één tafeltje vruchtenlikeur zaten te drinken, en een man. Toen ik aan de toonbank bleef wachten op de

bediening, vroeg een der vrouwen mij wat ik wilde hebben, eraan toevoegend dat zij de madam was. Ik ga naar haar toe en zeg heel zachtjes dat ik inlichtingen zoek over mevrouw die-en-die, de koopvrouw van twee huizen verder.

‘Nu, vraagt u het haarzelf, hier zit ze!’

En ze wijst op een van beide vrouwen aan haar tafeltje.

Nu, daar stond ik dan.

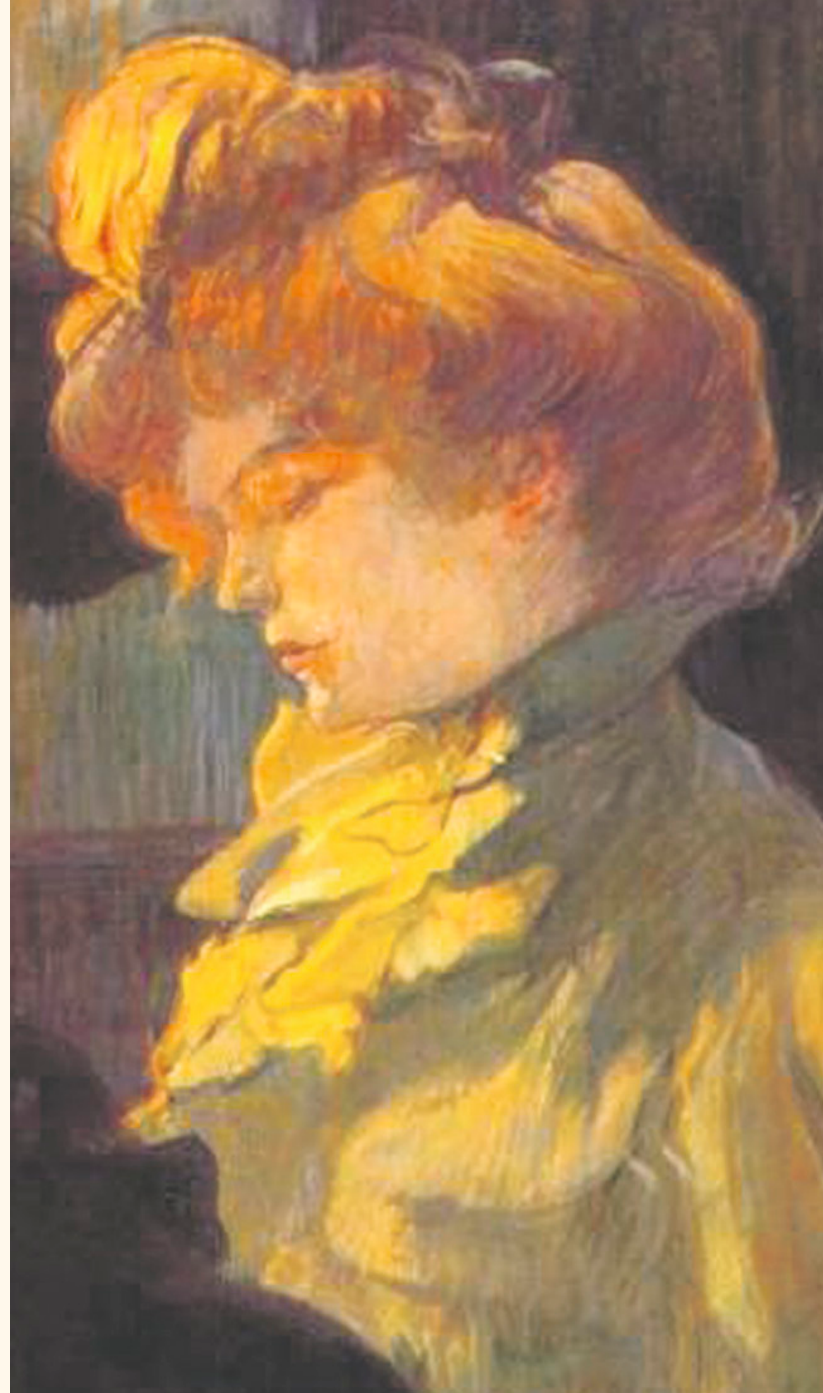
‘Moet je mij hebben? Wat is er aan de hand?’

Ze was een echte Brusselse, een reuzengestalte van ‘n jaar of vijftig, met rosse huidskleur en grijze ogen waar rode adertjes door liepen. Ze zat met de ellebogen op tafel geleund en liet elk ogenblik haar hoofd op haar armen zakken als iemand die dreigt in slaap te vallen. Aan haar plompe handen zaten worstvingertjes met nagels, waar vleeskussentjes rond oppuilden. Ze verschoof een beetje in mijn richting en keek me slaperig aan, bij welke beweging haar enorme lichaam lilde als een gelatinepudding. Het lukte mij gewoon niet mijn blik van dat immense vette lijf af te wenden, en ze zei:

‘Je denkt zeker: daar kunnen er wel drie uit zoals ik?’

‘Drie? Nee,’ antwoordde ik met mijn domme hoofd, ‘maar toch...’

‘Toch tweeëneenhalf, wil je zeggen... hoeveel weeg je?’

Henri de Toulouse-Lautrec (1864-1901)

‘Achtenveertig kilo.’

‘Zoals ik al zei, drie... ik weeg honderdvijfenveertig.’

Uit de slaperigheid en de totale onverschilligheid waarmee ze mij aankeek, bleek dat het haar geen snars kon schelen of ik het met haar eens was of niet, en dat ze zich hoegenaamd niet voor mij interesseerde. Daarmee verdween de helft van mijn verlegenheid.

‘God, mevrouw,’ zei ik recht in haar gezicht, ‘ik zit glad verkeerd, ik had geen idee dat u hier zou zijn.’

‘Waar gaat het over?’

‘Om een handelsinlichting die mijn broer uit Duitsland mij over u vraagt.’

‘Uit Duitsland? Ik heb in Duitsland niks besteld, wat een kletskoek... ik koop niks wat ik niet gezien heb, ik ga naar handelaars die failleren of opruimen. Van mevrouw hier heb ik net een partij korsetten gekocht...’

De vrouw die ze mij aanwees had de hele tijd al naar me zitten gluren.

‘Geeft u het maar toe,’ zei ze nu, ‘het is voor een inlichtingenbureau. Onderlaatst bent u nog bij me geweest, of weet u dat niet meer? Het ging over die grote bontzaak hier tegenover. Ik zie u trouwens de hele stad doorkruisen: ik ben met mijn korsetten altijd langs de weg en wie u één keer gezien heeft, met die linten, die herkent u...’

‘Ach meid,’ antwoordde de koopvrouw, ‘t zal mij een zorg zijn wat madammeke van mij wil weten... een glaasje kersenlikeur voor je? Of pruimen? Goed voor de stoelgang... Denk maar niet dat ik over je inzit, hoor...’

Diep verlegen weigerde ik, maar ik kon nu niet vertrekken zonder iets besteld te hebben, dus ik nam een kop thee. De koopvrouw wilde niet dat ik betaalde.

‘Je ziet er leuk uit, kleintje, mooi slank, maar met een korset zou je nog heel wat sjieker zijn: ik heb er een, dat geknipt voor je is, een koopje, dat beloof ik... vraag maar aan háár, die levert ze me...’

De man zat te lachen en keek me spottend aan.

Henri de Toulouse-Lautrec (1864-1901)

Dat was afgesproken

Eitel zou de zondag met een paar landgenoten doorbrengen in een huisje buiten en ik liet Naatje komen: nu en dan, wanneer ik verstelgoed had, werkten wij er ons samen in een middag doorheen. Eitel droeg altijd gebreide sokken van witte katoen, gemerkt met zijn voorletters in het rood: de oude kindermeid die hem had grootgebracht, breide ze voor hem, maar ze sleten erg en na elke keer wassen moest ik ze nazien en stoppen. Doordat ik de laatste tijd erg veel achter inlichtingen aan was geweest, was het verstelmandje tot over de rand vol.

Naatje en ik gingen aan de slag. Om één uur aten wij wat en meteen begon het verstellen weer, maar om drie uur lagen de sokken in keurige rolletjes weer in hun mandje. Opgelucht zette ik het op een stoel, opdat Eitel ze bij zijn thuiskomst direkt zou zien. Dat ik van naai- en verstelwerk hield, was een van de dingen die hij het meest in mij waardeerde.

We hadden nog tijd om even naar het concert in het park te gaan. Naatje verbaasde zich altijd over de mannen die mij nakeken of gewoon voor me bleven staan: zelf was ik er zo aan gewend dat ik het niet eens meer opmerkte. Dat is te zeggen - op de dag dat zij het níet meer deden, heb ik dat heel goed gemerkt... Wij kochten vier suikerkoekjes en keerden tegen vijven terug. Ik zette thee en we maakten er nog een gezellig uurtje van: ik was nu aan goede voeding gaan wennen, maar Naatje zat nog echt met overgave te smullen.

‘Je bent nu net een echte dame, je hebt een sleepjurk, je zit in een salon en je eet lekkere dingen.’

‘Ja, maar vaak verdraag ik het eten niet, dan krijg ik hoofdpijn en moet ik overgeven. De dokter zegt dat ik te lang honger heb geleden en dat het nooit meer overgaat.’

Omdat Naatje niet van lezen hield, bekeken wij oude modeprenten.

‘Kijk, ze droegen vroeger crinolines; van toen ik klein was herinner ik me dat moeder er ook in rondliep. Als ze opstond bond ze zo’n enorme rok om zich heen, dan klom ze daarin twee trappen af om water te halen en kwam weer boven met in

elke hand een emmer, die zo zwaar tegen het onderwerk woog dat de hele crinoline kromgroeide. Ze heeft er zeker tot 1870 in rondgelopen.'

Na het eten bracht ik Naatje een eindje naar huis; toen ging ik naar bed met een boek, Vader Goriot. Zo vond Eitel me om middernacht, met van geluk stralende ogen, zo heerlijk vond ik het leven op dat moment.

'Heb je een prettige dag gehad, Eitel? En kijk de mand eens - allemaal gestopt! Daarna ben ik gaan lezen... zalig boek! Maar wat een doortrapte vrouwen komen erin voor, zeg, ik zou voor geen goud zó willen zijn. Hoe kunnen mensen dat doen: omwille van wat luxe hun vader laten verkommeren! Ik geloof, ik zou geen nacht meer slapen als ik zoiets had gedaan.'

Eitel kroop in bed.

'Wat ben je stil... is er wat? Was het geen geslaagde dag?'

'O jawel... Keetje, hoor eens, ik heb je altijd gezegd dat het tussen ons niet eeuwig kan duren. Ik ben de hele dag met juffrouw A. uit geweest en ze houdt van me: haar vader is heel rijk, maar ik ben van betere familie. Ze wil me dolgraag trouwen... Ik moet je dus vragen hier vandaan te gaan. Dat was afgesproken en het is natuurlijk in mijn belang dat haar familie niet weet dat je bestaat. Als ik getrouwd ben, zal ik je wel geld sturen.'

Ik kon niet antwoorden.

'Ik vraag je dat voor mij te doen, Keetje...'

'En als ik het níet doe?' vroeg ik, volkomen uit het veld geslagen.

'Dan stúúr ik je weg.'

'Welja, we zeggen maar waar 't op staat, niet?'

En ik keerde hem de rug toe.

Ik deed die nacht geen oog dicht, ik voelde hoe de ellende en de vernedering zich weer meester van mij maakten. En dan de schaamte, de schaamte om dat machteloos te moeten verdragen. Ik was de laatste tijd zo gelukkig geweest, ik had me geschikt naar Eitel, ik was mooi, alles ging goed, en dan opeens dit... en waarom? Zij was op hém verliefd, had hij gezegd, over

zichzelf had hij niet gesproken...

De volgende morgen gingen we zonder een woord te spreken naar ons werk. Maar onder het poseren begon ik ineens te snikken.

‘Hé, kleintje, wat heb je?’ vroeg de schilder.

Ik vertelde het hem.

‘En huil je dáárvoor de ogen uit je hoofd? Dat is het niet waard. Ik was juist van plan een groot doek met je op te zetten... En huur vooral geen gemeubileerde kamer, als je weg moet! Als je genoeg geld achter de hand hebt voor de eerste termijn, kun je je eigen meubels op afbetaling kopen en dan heb je zó een eigen omgeving waar niemand je wat doet.’

‘Ik heb tachtig frank overgespaard.’

‘Nu, dan is er geen enkel probleem, dat is geld zat.’

Hij gaf mij het adres van een meubelwinkel waar een vriend van hem, een journalist, kort voordien ook spullen op afbetaling had gekocht voor zijn vriendin.

‘s Avonds stelde ik Eitel voor om mijn eigen meubels op alle maanden te kopen, en hij vond het goed. We gingen met z’n beiden naar de koopman, wat meer vertrouwen gaf, en voor mijn tachtig frank en ongeveer vijftwintig frank op elke eerste van de maand, kreeg ik een slaapkamermeublement van jewelste.

Een week later trok ik bij Eitel weg en installeerde mij op een kamertje. Toen hij mij de eerste avond om tien uur verliet reageerde ik daarop met een huil-aanval, maar toen ik om mij heen keek naar de mooie nieuwe meubels die van mij alléén waren, toen mij te binnen schoot dat ik desnoods de hele nacht kon doorlezen zonder het licht te doven, en dat Eitel niet meer zou mogen mopperen als ik mijn broertjes of zusjes liet komen, werd ik wat rustiger. Het was ellendig, snikte ik, maar ik had beloofd dat ik Eitel niet in de weg zou staan...

Om de mensen te laten geloven dat we uit elkaar waren, ging hij in het vervolg alleen uit. Op een donderdag kwam hij bij me aan met afschuwelijk gefriseerde haren.

‘Eitel, dat is vreselijk!’ riep ik, ‘ze hebben het veel te erg

gekruld...'

'Maar tegen dat het zondag is, zal mijn haar er wel natuurlijker uitzien,' antwoordde hij. 'Zondag vraag ik haar hand.'

Die zondag kwam hij 's morgens nog bij me, jong, elegant, stralend en heel zeker van zijn zaak. Het gaf me zo'n schok dat ik voor het eerst een golf van haat in me voelde opkomen: ik had hem zó bij z'n nek kunnen grijpen en door de ramen smijten... Maar toen hij weg was, begon ik weer bitter te schreien, de armen uitgestrekt naar de deur.

Ik ging die dag niet uit en bleef bijna onbeweeglijk op mijn bed liggen. Alle schande en ellende die mij twintig jaren lang had achtervolgd kwam in grote stromen over mij heen en verbijsterd doorleefde ik al die verschrikkelijke dingen opnieuw. Alleen het laatste jaar had ik iets van geluk gekend, elke nacht had ik in zijn armen gelegen en had hij me lieve dingen toegefluisterd - maar dat was nu ook voorbij, ook al kwam hij me nog bezoeken zonder dat juffrouw A. het mocht weten.

Ik stond op en zette thee. Dat kalmeerde mij. Ik keek om mij heen: door de gesloten gordijnen gleed een zacht rood en gelig licht over de gloednieuwe meubels, en ik zat in mijn eigen opvouwbare fauteuiltje thee te drinken uit een zelfgekozen kopje met seringentakken erop geschilderd.

'Dat is allemaal van mij, Eitel heeft beloofd dat hij het zou afbetalen... ik kan boeken lenen zoveel ik wil... de kinderen worden groot en beginnen te werken, dus het geld dat ik verdien met de inlichtingen en het poseren kan ik voor mijzelf houden, ik moet toch leven... voor al het moois van de wereld wil ik nog niet onderhouden worden van het geld dat juffrouw A. in haar huwelijk meebrengt, absoluut niet... op ditzelfde ogenblik staat Eitel zich aan te stellen als een aap, de lafbek met zijn gefriseerde kop... ik wou dat ik daar de kamer kon binnenstappen, ik zou mijn haar losmaken en zeggen: ik heb tenminste een natuurlijke slag in mijn haar, maar jij vervalst je koopwaar, jongen: neem hem niet, juffrouw,

Henri de Toulouse-Lautrec (1864-1901)

zijn haar is zo glad als een bananeschil en hij heeft mij vanmorgen nog gekust... God, wat zouden ze op dit moment tegen elkaar zeggen? Kon ik er maar iets van horen, ik ben zo bang voor wat er gebeuren gaat... Eitel, kom terug, ik zal niets zeggen, ik zal alles doen wat je wilt...'

Trillend van onrust bleef ik de hele nacht op hem wachten, maar hij kwam niet, het was bij zijn aanstaande te laat geworden.

De vrouw is gevaarlijk

Een schilder bij wie ik dikwijls mijn avonden doorbracht, had onder zijn leerlingen een medisch student van goede familie, die in zijn vrije tijd aan schilderkunst en literatuur deed. Ik ontmoette die student regelmatig op het atelier en hij bracht me doorgaans naar huis. We spraken dan over wat we gelezen hadden, hij leende me boeken en vooral discussieerden wij over de rechten van de mens en zulke dingen. Zoals ik daarbij tegen de maatschappij tekeer kon gaan...

‘Twee kinderen worden op één dag in één straat geboren: het ene wordt gekleed in kantjes, het andere in vodden; het ene zal alles van het leven hebben, het andere niets. Het is één grote leugen, allemaal... een kind is een kind en ze horen allemaal gelijk te zijn. Vaak is het armste nog het best en het knapst, maar het is niet het rijke kind dat tenslotte misdadiger of hoer wordt...’

Zoiets had ik nooit tegen Eitel hoeven zeggen, voor wie de armen zonder mankeren stompzinnig en gemeen waren. Nu was het anders. De jongeman en ik spraken tegen elkaar met gloeiende wangen en stralende ogen, brándende ogen soms en toegeknepen keel om te kunnen getuigen van wat ons bezielde; het kwam voor dat we onze wandelingen drie keer langer maakten dan nodig was omdat wij eenvoudig niet konden zwijgen en niet uit elkaar konden gaan.

Op een avond ontmoetten wij een paar vrienden van Eitel en om alle verdenking de kop in te drukken, vertelde ik het Eitel nog dezelfde avond.

‘Het komt me juist heel goed uit dat ze je met een ander hebben gezien, dan kunnen ze niet tegen mijn meisje zeggen dat ik een vriendinnetje heb.’

De jongeman begon niet over liefde.

Onze wandelingen hadden zich al over een jaar uitgestrekt, toen hij me vroeg of ik hem wilde vergezellen naar Brugge waar hij voor zaken van zijn vader heen moest. Ik ging er gretig op in.

In de trein zaten we weer de hele tijd te praten. De bloeiende brem langs de spoorlijn bracht me in verrukking: ik had die planten nog nooit gezien en toen ik dat zei, greep het

mijn reisgenoot op een vreemde manier aan.

‘Alle kinderen moesten op het land worden grootgebracht en er vrij kunnen rondrennen...’

Brugge gaf mij dezelfde rust en ontspanning waardoor ik ook zo van de Amsterdamse grachten had gehouden. Zonder een woord te spreken wandelden wij langs de ruïen, verlegen en als beschaamd: mijn grootste denkbeelden over de mensheid leken door de kalme golven wel te worden weggevoerd...

De puntgevels weerspiegelden zich in het water; de vrouwen, gehuld in mantels en met diepe kappen over het hoofd getrokken, schreden traag door de straten alsof zij nergens heen hoefden gaan en het niet op dag en uur aankwam. Haast aarzelend gleed hun witte hand uit de vouwen van hun mantel tevoorschijn om te kloppen op de oude deuren, overtrokken met zwarte of groene lak waar de zon duizend barstjes in getrokken had; andere vrouwen met de statigheid van kloosterzusters openden de deuren omzichtig en even werden dan lange gangen zichtbaar, in blauw en wit getegeld, die geuren van was en confijtsel deden raden, wierook, en het geheim van méér gesloten deuren en dichte gordijnen...

De goedmoedige stilte spinde ons in en lang bleven wij op een bank zitten kijken naar het traag langsstromend water waar de zwanen geruisloze golven in trokken.

In de steegjes zaten perkament-achtige kantwerksters in de deurspelonken; hun vingers die uit lompen staken, wierpen de klosjes over de kussens en onder de naalden tekenden zich deftige, plechtige motieven af. De aanblik van die vrouwen bracht ons tot onze gesprekken terug, want het was bitter de maaksters van die verfijnde weelde zó beklagenswaardig aan het werk te zien. Ik vertelde dat mijn moeder haar ogen door dat elegante gepriegel had bedorven, en hoe ik haar als kind ‘s nachts gebogen had gezien over haar kussen, met nerveuze vingers de klosjes dooreen werpend bij geen ander licht dan van de snotneus, die zo heette omdat je de pit elk ogenblik moest snuiten.

Wij gingen naar de Grote Markt om op een terrasje

een kop koffie te drinken. Mannen en jongens die kennelijk geen werk hadden en even doelloos op het plein en in de omringende straatjes stonden als het onkruid tussen de keien, kwamen om de suiker van de koffie bedelen. Ik gaf er iets van en deed er tien centiem bij. Dat werd doorverteld en al gauw stond een heel troepje om ons heen, waar luid gejuicht werd als ik iemand weer een paar centiem gaf. De tranen sprongen me in de ogen.

‘Het is verbijsterend, juffrouw. Een samenleving waar de mens zó verdrukt wordt is misdadig en zal op een goede dag eenvoudigweg gesloopt worden...’

(...)

Hij noemde mij juffrouw en ik hem meneer, en wij hadden gescheiden kamers.

De volgende morgen reden wij per koetsje naar Damme. Langs het kanaal rijdend vertelde hij me van Uilenspiegel en Nele; ik had eens voor Nele geposeerd bij een beeldhouwer die me iets van haar karakter had verteld in verband met de houding die ik moest innemen, maar Nele zelf en haar aangrijpende liefde had ik pas goed begrepen toen ik het boek van De Coster had gelezen. De jongeman zei:

‘Uilenspiegel hield van Nele, maar vóór alles beminde hij Vlaanderen en daar offerde hij zijn liefde voor. Hij ging op zoek naar de Zeven die Vlaanderen moesten redden. Wanneer een man voor zijn ideeën wil vechten, mag hij zich niet laten belemmeren door een vrouw, zegt mijn vader - een getrouwde man is verloren voor de goede zaak.’

‘Maar Nele heeft Uilenspiegel juist van de galg gered door hem als man te kiezen... en uw vader is toch óók getrouwd...’

‘Ja, op zijn veertigste!’

‘Mag je op je veertigste de goede zaak dan wél in de steek laten?’

Dat antwoord zat hem dwars, zijn vader was voor hem een orakel.

‘Mijn vader was jong en knap, maar arm. Geen enkele vrouw wilde hem hebben. Maar toen hij geld had, had hij ze

voor 't uitkiezen, ze liepen hem gewoon achterna.'

Ik voelde wel dat ik niet mocht ingaan tegen wat zijn ouders hem hadden bijgebracht, en dat hij op dat punt erg gewetensvol en kwetsbaar was. Ik was zelf natuurlijk allang gehard tegen ouders en als ik hem gezegd had wat ik dacht, had ik hem diep kunnen treffen. Wij waren even oud, maar ik voelde me veel ouder, het leven had me rijper gemaakt. Hij zat nog tot zijn schedel vol met theorieën: je hoefde maar alle kinderen bij elkaar te zetten, ze goed op te voeden en klaar was kees, één grote elite... Ik was daar niet zo zeker van: ik zei wel dat het zo zou wezen, maar ik voelde toch dat er iets niet klopte...

(...)

In het rijtuig kwam mijn vrolijkheid gauw terug; tussen de velden hielden wij opnieuw halt om bloemen te plukken die wij naast ons op de bank legden. Toen wij elkaar aanzagen, recht in de ogen, begonnen wij te sidderen en in-gelukkig om onze jeugd vielen wij elkaar in de armen. Wij stortten ons in een vloedgolf van kussen, een baaierd van opwindning en geluk... en dat in een open rijtuig achter de rug van een koetsier...

In Brugge konden we haast niet meer op onze benen staan van emotie, en het middagen was één groot feest...

In de namiddag maakten wij nog een stadswandeling, maar we zagen niets meer: zelfs het Minnewater en de molen gingen als spiegelingen aan ons voorbij, - wij zagen alleen nog elkaar.

's Avonds schoof ik steels het grendeltje van de verbindingsdeur tussen onze kamers weg. Onder het voorwendsel een zakdoek te lenen deed mijn vriend de deur open en sloot hem niet meer. Wij gingen op de vensterbank van het open raam zitten, dat uitzag over de boomrijke tuin die in het halfdonker lag, maar alle geuren van de lente prijs gaf. Twee katten begonnen hardnekkig te krijsen.

'Wat een afschuwelijke manier om het over liefde te hebben,' zei ik, 'het lijkt eerder of ze geïd worden.'

Mijn vriend, die in een nadenkende stemming was, antwoordde daar niet op.

‘Luister eens, ik moet je iets zeggen - ik weet niet wat te doen. We kunnen niet terug. Ik had gedroomd van vriendschap: een intelligente en lieve vrouw die me zou begrijpen, die van me zou houden omwille van het ideaal, die me zou bijstaan in de strijd tegen de ongerechtigheid. Jij had dat kunnen zijn omdat je zelf een slachtoffer bent geweest, en nu hebben we alles bedorven... Je zult me steeds tegenhouden, steeds remmen, want een man die een vrouw heeft is als verlamd in de strijd. Mijn vader heeft het altijd gezegd: het gevaar, dat is de vrouw... ze zijn allemaal ijdel en berekenend.’

‘Wij kennen elkaar nu een jaar, André, je hebt alle tijd en gelegenheid gehad om je te overtuigen.’

‘O, had ik bij jou die liefde voor de mensen niet gevonden, had ik met jou niet kunnen praten, dan had je nóg zo mooi kunnen zijn, je zou me toch niet hebben tegengehouden... maar ik zal je nooit trouwen, ik wil geen hinderpaal in mijn leven hebben: en moest ik op een dag naar het andere eind van de wereld gaan om voor mijn idealen te vechten, dan zou ik niet aarzelen.’

‘Je zou mij mee kunnen nemen.’

‘Je zou een blok aan mijn been zijn, je zou me verlammen!’

‘Herinner jij je Nele dan niet meer? Zij heeft bij de Watergeuzen gevochten, zij heeft aan de zijde van Uilenspiegel gemarcheerd...’

‘Ach, Nele’s bestaan in deze tijd niet meer!’

‘En ik dacht bovendien dat je van me hield...’

‘Zie je wel, je begrijpt het niet... liefde is één ding, maar er zijn nog andere. Voor de vrouw bestaat het offer niet. De vrouw laat zich alleen leiden door de behoeften van het ogenblik: ik heb honger, ik moet eten; ik heb slaap, ik ga liggen.’

‘Ik heb zin om te beminnen dus ik bemin,’ antwoordde ik, ‘nogal wiesde dat ik dat níet doe als ik er geen zin in heb.’

‘In ‘48 toen mijn vader nog jong was, móest men zich

inzetten voor de zaak van het volk... ze waren met z'n vieren, vier vrienden die de vrouw uit hun gedachten hadden gebannen; ze zouden grote dingen hebben gedaan, maar eerst is de ene getrouwd, toen de andere, en tenslotte gingen ze allemaal voor de strijd verloren.'

'Nu, gelukkig is het voor jou nog niet te laat. Wil je niet naar je kamer?'

Hij keek me verschrikt en teleurgesteld aan, maar ging zonder een woord naar zijn kamer terug.

Ik legde mij te bed en smoorde mijn snikken, dat hij me niet zou horen. 'Wat is er toch met mij, dat men alleen op een afstandje van mij wil houden? Zo is het altijd geweest, al toen ik kind was: het léék vaak goed te gaan, maar op het beslissende ogenblik sprong het af - en waarom, waar was het voor nodig?'

André had me toch horen huilen en kwam naar me toe.

'Begrijp me dan toch, ik houd van je, maar ik wil onze mooie vriendschap niet bederven... natuurlijk moet het een ideaal zijn een mooie en verstandige vrouw te hebben - maar ik durf niet. Ik heb nooit een meisje gehad, ik schijn daar niet geschikt voor te zijn.'

'Waarom heb je mij dan gekust? Wij kennen elkaar een jaar, ik heb je met geen woord of blik gelokt, nooit...'

'Ik wist niet welk gevaar ik met je liep. Alle vrouwen zijn gevaarlijk.'

Het kwam zeker door de opwindning en de angst, misschien ook door zijn onervarenheid, maar het werd niet de liefdesnacht waar ik van gedroomd had - mijn eerste ware liefdesnacht... Ik hield reddeloos veel van hem: zijn warme stem die als muziek in mijn oren klonk, zijn schaterende lach, zijn lange handen waarmee hij onder het spreken gebaarde, zijn naïveteit, zijn teerheid en kwetsbaarheid... en toch had hij me van zich afgeduwd uit angst en wantrouwen...

Ik dacht verder na en verbaasde mij erover dat hij niet had gezinspeeld op mijn verhouding met Eitel die nog altijd voortduurde en waar hij van wist.

Pierre Paulus de Châtelet (1881 - 1959)

De volgende dag bezochten wij het ziekenhuis en de kerken om er de kunstwerken te zien, maar ik haalde er de schouders over op, zowel over de beelden als de schilderijen. Noch de madonna van Michelangelo, noch de wenende vrouwen van Memlinc maakten indruk op me: ik was tezeer vervuld van andere dingen.

En dan, hém zo te zien opgaan in die kunst, zonder een enkele gedachte aan wat wij de vorige avond en nacht hadden doorgemaakt... Wat me een beetje troostte was de toon waarop hij had gesproken, net als een schooljongen die zijn lesje opzegt; vaag voelde ik dat hem alles was aangeleerd, opgeplakt door al te behoedzame handen... Maar intussen stond hij diep onder de indruk van schilderijen, die gevoelens van eeuwen her vertolkten...

‘Het lijkt wel of u niets ziet!’

U, zei hij...

‘Zegt u dat allemaal niets?’

U!

‘Nee, het zegt me allemaal niets.’

Op de terugreis per trein zei hij dat we alles moesten vergeten, maar ik kon het niet en keerde heel kleintjes en bedroefd terug naar mijn kamer. Eitel had van mijn afwezigheid niets gemerkt.

De zaak van de mensheid

Wat had ik toch? Mijn haar viel uit, mijn keel zag rood en deed zeer, ik had wallen onder de ogen en de maandstonden deden onverdraaglijk pijn. Ik was diep neerslachtig en prikkelbaar; angsten en toevallen besprongen mij als ik alleen was... Ik móest André spreken. Wij hadden elkaar nog tal van keren ontmoet, we hadden ook samen geslapen, maar vermeden steeds over ons beiden te praten. Toch was dat dringend nodig, want doordat ik niet buiten het geld van het inlichtingen-bureautje kon, was ik nog altijd aan Eitel overgeleverd.

Op een avond dat André een boek kwam brengen, trof hij me uitgeput aan.

‘Je bent veranderd, Keetje, je bent je vrolijkheid kwijt, je energie laat je in de steek...’

‘Ik ben ziek maar weet niet wat ik heb. Als ik bij de schilders kom, zeggen ze: wat zie jij eruit, je moet je wat beter verzorgen, kind...’

Opeens snikte ik het uit.

‘André, zo kan ik niet doorgaan, ik kan me niet tussen Eitel en jou verdelen. Het is schandelijk, schandelijk, en jij láát me maar, ik ben voor jou enkel een ding om tegen te oreren! Is dat omdat je weet dat ik heb getippeld? Ik had nog wel gedacht tegen jóu alles te kunnen zeggen.’

‘Keetje, voor mij ben je zo zuiver als een vrouw maar kan zijn: ik kan je toch niet verwijten dat de maatschappij je zo vernederd heeft, je bent een slachtoffer...’

‘Slachtoffer van de maatschappij? Van de mannen! En om de maatschappij te verbeteren laat je mij zo leven.’

‘Als de goede zaak die ik voorsta mij op een dag nodig heeft, moet ik vrij zijn.’

‘Als je mij niet veracht en als je van me houdt, heb je het recht niet mij zo te behandelen, ga dan weg en laat je niet meer zien.’

‘Ik had je helemaal niet moeten tegenkomen, ik ben geen man voor vrouwen, wat ik nodig heb is een vriend om samen te vechten. Als ik voor de keuze stond tussen vriendschap en

wat een vrouw kan bieden, zou ik geen ogenblik aarzelen.'

'Als je dus de keuze had tussen L. en mij, dan liet je me schieten?'

'L. is wel een medestander, maar de ware vriend met wie je voor een groot ideaal strijdt, ziet er anders uit, en die moet de eerste plaats in je leven innemen.'

'Nou, voor mij niet. Jij bent voor mij de eerste en de enige... alleen vroeger, toen had ik de kleintjes...'

'Je hebt er geen idee van hoe ik moet vechten om mij te verheffen boven mijn liefde voor je - en dat zul je ook nooit begrijpen. De vrouw denkt dat ze zich maar aan een man hoeft te geven om alle andere plichten van het leven te vergeten. Een vrouw wil niet dat je ergens voor leeft, voor een idee... Mijn vader...'

'Je vader is getrouwd en heeft kinderen, en hij heeft meer geld verdiend dan hij zijn hele leven op kan maken.'

'Dat komt omdat hij heeft begrepen dat iemand zonder geld de slaaf van de maatschappij is; en omdat hij geld heeft moeten verdienen zodat hij zich niet aan de zaak van de mensheid kon wijden, heeft hij gewild dat ik over het geld kon beschikken om daar vrij voor te zijn.'

'Dat klinkt prachtig, het klopt als een bus. Intussen wilde je vader niet dat je met de bedienden omging, dat heb je zelf verteld: de liefde voor de proletariërs mocht dus niet van al te dichtbij...'

'Wij moeten ze opheffen zonder dat ze zelf meespreken, want ze zijn nog onwetend, en wie loon krijgt is afhankelijk.'

'Onwetend! Dat is het woord dat ik kon verwachten: ik ben zeker ook onwetend? Maar het kan mij niet schelen, André, echt niet. Het gaat er alleen om dat mijn leven ondraaglijk is geworden; als je mij niet een plaatsje in je eigen leven kunt geven, laten we dan uit elkaar gaan. Ik speel werkelijk geen spelletje met je, ik wil je niet uitdagen omdat je van me houdt, maar ik kán zo niet doorgaan, ik ben er even ellendig aan toe als in de tijd dat ik langs de straat liep om mij door mannen te laten oppikken. Ben ik zo miserabel, dat

je mij omwille van je ideeën in de goot duwt? Jullie mannen maken mij gek, de een moet me verlaten om een bruidsschat te trouwen, de ander omdat hij zoveel van de mensheid houdt. Dan kan ik Eitel nog beter begrijpen... maar jij, wéét je niet dat het lijden van de mensheid samengesteld is uit het lijden van allemaal verschillende kleine gekneusde mensjes; en als je dan om zogenaamd voor de massa te werken de mensen om je heen ongelukkig maakt, dan heb je óf een hart van steen, óf je huichelt. Jij bent niet hard en ook geen huichelaar - jij bent misleid... Grote God, André, kijk toch eens om je heen; je zit met je hoofd in stelsels en theorieën, je bent een gewaardeerd lid van de samenleving waar je op spuugt en je zit aan alle kanten vast in de vooroordelen ervan, dat is de hele kwestie.'

'Ik zie weer eens wat 'n gelijk mijn vader had, toen hij zei dat de vrouw onbekwaam was om een offer te stellen, ze denkt alleen aan zichzelf.'

'Een offer stéllen? Opgeofferd wórdten! En het is niet de samenleving die het offer vraagt, dat ben jíj, en wat voor offer... bovendien kende ik de spreuk al, je hebt hem in onze huwelijksnacht een paar keer opgezegd.'

Ik wiste mijn ogen af.

'Laten we maar ophouden, het haalt niets uit. Míj hebben stelsels en idealen nooit zó vervuld dat ik daardoor ongevoelig werd voor de kwellen en de vernedering waar ik al jarenlang in leef, van zolang ik mij kan heugen... en als de mensen mij met de vinger nawijzen, dan voel ik dat ook...' Ik begon weer te huilen. 'En het ergste is dat onze liefde daaraan stuk gaat, en wát er ook gebeurt, die wond blijft bloeden.' Ik liep zinneloos door de kamer heen en weer, mijn hoofd in mijn handen.

'Luister, Keetje. Ik heb niets in de hele wereld dan alleen mijn ouders en jou; ik houd van je, waanzinnig veel, maar er is in de samenleving zoveel werk te doen, dat we niet alleen aan onszelf mogen denken. Jij maakt me gelukkig - als ik bij jou ben, vergeet ik soms alles. en ben ik alleen in staat naar jou te kijken en te luisteren. Mag ik me daaraan overgeven en mijn oren dichtstoppen voor de noodkreten van de mensen? Het

Henri de Toulouse-Lautrec (1864-1901)

geluk verdooft, het maakt egoïstisch...'

Ik wist niet meer wat ik moest zeggen: hij had gelijk en toch ongelijk, ik kon er geen wijs meer uit... ach wat, we hadden toch zeker recht op een beetje geluk en wat liefde, zonder dat er iets tussen ons stond... en eer ik zou vergeten hoeveel ellende er op de wereld was; als we de barricaden op moesten, zou ik eerder boven staan dan hij... o, het moet schitterend zijn het leven te geven voor een goede zaak, en de edelste was die van de vertrapten: maar daarom kun je nog wel met z'n tweeën zijn...

Zag hij wat er in mijn koortsachtige hoofd omging? Hij sloot me in zijn armen.

'Keetje, liefste, ik hoor toch bij jou, voor altijd...'

Epiloog: 'Die sterven van de honger'

Mijn schoothondje Beessie had ik onder mijn mantel van otterbont genomen; alleen zijn snuit stak eruit. Het was ondanks de nattigheid zacht weer, en omdat het diertje de hele winter in huis doorbracht, wilde ik het wat frisse lucht laten opsnuiven. Terwijl ik onderweg tegen het hondje, dat overal bang voor was, geruststellend liep te praten, zag ik een met zand beladen handkar waar drie woeste, haveloze, uitgemergelde honden voor gespannen waren; ze rekten hun magere halzen uit naar een slagersknecht die ergens vlees bezorgde, en naast de kar strompelde een vrouw die er even verwaarloosd en armzalig uitzag als haar dieren. Op de honden wijzend, zei ik Beessie:

'Kijk, die sterven van de honger...'

De vrouw had me gehoord en terwijl ze in razernij de kar voortduwde, hitste zij de honden op mij aan, bleef mij volgen en schold:

'Ja, mooie madam, zo is het, wij sterven van de honger, ik, die je helemaal niet meegeteld hebt, net zo goed als mijn honden en als je wilt weten sinds hoelang we niet gegeten hebben, nou, sinds gistermiddag niet! Van zes uur vanmorgen af trekken wij al met de kar rond, we voelen onze voeten niet meer, maar geen mens die een emmertje zand wil kopen... en als we nog vissen hadden, of mosselen, dan konden we onze eigen waar opeten, maar zánd... jawel, wij sterven van de honger, wij zijn stervende, en jij komt ons dat nog eens vertellen, o wat goed ben je toch voor ons! Maar je zegt het niet om ons te helpen, en áls jullie het doen, dan is die hulp nooit veel bijzonders... ja, zo'n boutje als jij bent dat zou de beesten passen, ze zouden geen flintertje vlees op je botjes laten zitten... en zelfs het mormel dat je onder je mantel van minstens vijfhonderd frank hebt, zou er glad dóór gaan, met huid en haar, en God, ik zou het zelf ook nog vreten...'

Zij ging maar door haar honden aan te vuren; de

voorbijgangers bleven staan kijken. Beessie liet de tanden zien, hoe bang hij ook was, maar zelf was ik niet zo dapper: ik haastte me zo snel ik kon naar huis. Ook toen ik stond te wachten tot de meid zou opendoen, bleef de vrouw schreeuwen:

‘Een mooi huis, precies op maat voor zo’n mooie dame... de kachel zal binnen wel lekker ronken, niet?’

Haar scheldwoorden mengden zich met snikken; de honden lagen hijgend in de modder.

‘Virginie, geef die beesten wat te eten en geef de vrouw twee frank.’

‘Mevrouw weet het misschien niet, maar dat wijf is aan de drank, tien centiem zijn genoeg.’

De vrouw bleef schelden.

‘Virginie, zorg dat ze ophoudt of ga anders naar de politie... nee, nee, dat niet! Maar ze moet ophouden...’

‘De politie is anders het enige middel om zo’n mens het zwijgen op te leggen.’

‘Het kan me niet schelen, ik ga naar binnen.’

In mijn kamer merkte ik dat de vrouw me bleef achtervolgen, ook nu ze weg was... ‘je mantel van minstens vijfhonderd frank,’ had ze gezegd... hij heeft het viervoudige gekost, maar vijfhonderd frank waren voor haar al een immens fortuin... en waarom heb ik dat gezegd: ‘Die sterven van de honger...’ ook zónder dat had ik in mijn kast het geld klaarliggen om mijzelf vol te hangen met strikjes en prulletjes, of om kantjes te kopen voor vriendinnen die ze helemaal niet nodig hadden...

‘Die sterven van de honger...’ waarvoor dat onvruchtbare, stenen medelijden? Waarvoor die tranen in mijn ogen? Omdat ik de haat en de honger verraden had? Omdat ikzelf die vrouw had kunnen zijn?

Bevangen door een panische angst probeerde ik mijn verleden voor eens en altijd van me af te schudden, het uit mijn leven te scheuren met al zijn vernedering en woede...

Maar nee.